

7623

891.99

F-92

1914

195

0011

ՇԱՐԺԱՊԱՏԿԵՐ

(ԿԵԱՆՔԻ ՏԵՍԱՐԱՆՆԵՐԷՆ)

1. ԽԼՈՒԱԾ ԾԱՂԻԿԸ. — 2. ՆԵՐԿԱՐԱՐԸ . . . — 3. ՊՈՒՊՐԻԿԸ. —
 4. ԴԱԳԱՂԻ ՄԸ ԱՌՋԵԻ. — 5. ՍԱՅԹԱՔՈՒՄ. — 6. ԲԱՐԵԿԱՄԱԿԱՆ
 ՆԱՄԱԿԱՆԻ. — 7. ՄՕՐ ԿԱՐՕՏԸ

ԳՐԵՑ

Վ. Գ. ԲՐՈՒՏԵԱՆ

[ՇԱՀՆՈՒՐ]

891.99

F-92

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԳԱՍԱՊԵԱՆ

1914

20 13

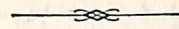
11. 99

- 92

13

ՇԱՐԺԱՊԱՏԿԵՐ

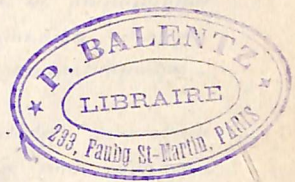
(ԿԵԱՆՔԻ ՏԵՍԱՐԱՆՆԵՐԷՆ)

ԳՐԵՑ

Վ. Գ. ԲՐՈՒՏԵԱՆ

[ՇԱՀՆՈՒՐ]

891. 99
Բ - 92

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԳԱՍԱԳԵԱՆ

1914

ԿԱՂԱՆԴՉԷՔՍ

ԵԳԻՊՏԱԼԱՅ ԳԱՂՈՒԹԻՆ

192

[3404400]

18895-899

ԽԼՈՒԱԾ ԾԱՂԻԿԸ

Հինգ տարի առաջ զպրոցական միեւնոյն գրասեղանին վրայ կողք կողքի նստած կ'ուսանէինք:

Կայտառ, կարմիր երեսներով, յաղթանդամ պատանի մըն էր Վահրամ, որուն առողջ ֆիզիքականին միացած կատակարան սրախօսի մը ամեն յատկութիւն, իր շուրջն համակիրներու մեծ շրջան մը ստեղծած էր:

Կը սիրէինք զինքն ու իր ներկայութիւնը: Մեր զպրոցի աղին էր ան: Մանուսանդ ինծի հետ մտերմութիւնն այնքան յառաջ տարաւ՝ որ տօնօրեայ կարճ արձակուրդներուս իրենց տանը հրաւիրեալն էի:

Հայրը Ք...ի մէջ մանուֆաթուրայի վաճառական, համեստ ու պատուաւոր համբաւ մը ձինած էր, և որուն ապագայ յաջողութիւններն ալ միտակ որդւոյն՝ Վահրամի՝ բարի կամ չար ընթացքէն կախում պիտի ունենային: Այդ պատճառաւ նիւթական ու բարոյական զոհողութիւնք բնաւ չէր խնայեր իր զաւակն օժտելու համար անհրաժեշտ կրթութեամբ ու դաստիարակութիւնով:

— Ի՞նչ կարեւորութիւն ունի գրամը, բաւական է որ Վահրամը մարդ ըլլայ, կը յարէր շատ անգամ, երբ խօսակցութիւնը անոր շուրջ կը դառնար:

Եւ արդարեւ, Վահրամ ալ փոխադարձաբար աշխատելով, իր ամբողջ ոյժը նպատակին կեդրոնացուցած, զպրոցին մէջ նախանձելի յառաջդիմութիւն մը կը ցուցնէր:

18-2088

Հազիւ տարի ու կէս իր անկեղծ բարեկամութիւնը վայելած էի, անակնկալ պատճառներ ստիպեցին զիս հեռանալ Թուրքիոյ հողէն: Թղթակցութիւնն ալ ակամայ ընդհատուած էր երկուքիս մէջ:

Սահմանադրութիւնը ճամբորդութեան կապանքները խզելով հայրենիք վերադարձի միջոցիս Վահրամիւն ալ այցելել ուզեցի: Որքան մեծ եղաւ զարմանքս և ուրախութիւնս, սակայն, երբ հայրը խմացուց իրաւարանութեան հետեւելու համար զաւկին Եւրոպա մեկնած ըլլալը:

— Շատ ջանացի համազել որ այդ գաղափարէն հրաժարի և առեւտրական ստպարէզն ընդգրկելով խմ գործերս ալ թեթեւցնէ: Խօսքերուս չանապ. պնդեց իր սրտումին վրայ յամառութեամբ: Ահագին, պիւտճէէս բարձր զոհողութիւններով կատարեցի փափաքը, գուցէ փաստաբան ըլլալու սահմանուած է. խօսեցաւ հայրը հետաքրքրութեանս գոհացում տալով:

* * *

Այս տարի Դեկտեմբերի սկիզբներն էր: Դիպուածով, օր մը սրճարանի մը մէջ Վահրամին հանդիպելու անակնկալն ունեցայ: Նիհարցած, մտքը սկիւրներուն փակած, աչնան դարկահար տերև մը կը ներկայանար ինծի:

Ճանչցայ զինքը, իր կորաքամակ այլանդակութեան մէջ իսկ, ու խանդակաթ ողջագուրումի ատեն չկրցի աչքերուս արցունքը զսպել:

Ուրախութեան արցունք չէր ան...:

— Այս ի՞նչ վիճակ է, Վահրամ, եղաւ առաջին հարցումս, երբ ձեռքն ափերուս մէջ առած՝ յուզումով իրարու կը նայէինք:

Ամբողջ մարմինը ջղաճգութեամբ կծկուելով՝ դեղին

մտրթին վրայ ամօթի շիկնում մը գծուեցաւ ու լռեց:

— Ինչո՞ւ չես խօսիր, Վահրամ, տկա՞ր ես, ո՞ր կողմդ կը ցաւի. կրկնեցի հարցումս, աւելի ուշագրութեամբ հետեւելով իր յուզման նապաներուն:

Երկարատեւ ու խղճող հազ մը եղաւ հետաքրքրութեանս գոհացում տուող միտի պատասխանը:

Վայրկենապէս կռահեցի բարեկամիս ներքին քայքայումն ու աւերը, զինք լափող բուն կրակը: Իր նախկին առողջ կազմը սակայն, մտքիս մէջ աչքսն պայծառօրէն քանդակուած, երբէք չէի կրնար հաշտեցնել այդ անողոք հիւանդութեան հետ:

Թո՛թիս եր...:

— Վահրամ, սիրելի՛ս, ի՞նչ ծայրայեղ պատճառներ քեզ այս տխուր վիճակին ենթարկեցին և ոչոքան շուտ. ո՞ւր թողուցիր նախկին առուգութիւնդ. ինչո՞ւ չես կատակաբաներ:

Խեղճ պատանիին աչքերուն մէջ յոգահոս արցունքի լիճեր կազմուեցան: Խօսելու փորձ մ'ըրաւ. բայց տխրագուշակ հազը կրկին կսկսողէն արգիլեց: Յետոյ քիչ մը հանգչելով՝

— Ա՛խ, երանի՛ թէ հօրս խրատներուն անասլով Եւրոպա չերթայի. խօսեցաւ հեւքոտ ու դողդալող ձայնով մը, — և կամ դէթ հոն զիս բարոյապէս հետապնդող բարերար քայլեր գտնուէին: Հայրիկս զոնէ մտածելու էր այս պարագան: Երիտասարդ եմք վերջապէս... շարունակեց, իբր իր նախկին ու հաւատարիմ մտերիմը, մանրամասն պատմելով իր դժբաղդութեան արգահատելի պարագաները...:

Գլթացի վրան. մեղքցայ իր ծաղիկ հատակը. այլևս խրատականի ու դարմանի ժամն անցած էր սակայն, աւա՛ղ...:

— Ես ի՞նչ գիտնամ, երիտասարդ եմք վերջապես... տան մը մէջ «բանախօս» էի... հաճոյամբ ընկերներու կողմէ անգիտակցարար առաջնորդուեցայ անբարոյութեան լպիւրջ սանգուխէն գէպի վար՝ ուր մահը ինծի կ'սպասէր...: Զգուշացնող մէկը չի կար: Բժիշկներն զիս քննելով յանձնարարեցին Եգիպտոս գալ: Արդեօք հոս մահը կը դարմանուի՞... կը խօսէր ապաշաւի անօգուտ արցունքներով:

Երիտասարդ եմք վերջապես...:

Ահա արմատն ու պտտնառը գծոյթային ախտին:

Հոն, Եւրոպայի մէջ, ուր ամեն ազատութիւններու հետ անբարոյականութիւնն ալ խօրարձակ ու անարգել կ'արշաւէ, խեղճ Վահրամի անարատ սրտին ու կայտառ մարմնին մէջ ալ ներարկելով իր մահահատ թոյնն ու գերեզմանաբայրը, թոքախտի ահուկի ախտով վարձատրած էր զայն, և ծծած ու քամած անոր կինը գանական սաղմերը...:

Ի զուր կը ջանայի անոր մօքէն ջնջել հեւրհեւ երազող մահուան մօտալուտ եւրուականը. ի զուր կը փորձէի մխիթարել զայն. միշտ կը կրկնէր յուսահատի ազեկառը շեշտերով.

— Կը մեռնիմե՞ն, բայց ծնողքս, հայրս ու դժբաղդ մայրս. անոնք ի՞նչ պիտի զգան...:

Եւ իրօք ալ, քանի մ'օր վերջ, Կաղանդի գիշերը, երբ ամեն ոք նոր տարի մը թեւախիսած յաջողութեանց շղթան կ'երազէ, Գերմանական նորակառույց հիւանդանոցին մէջ՝ ուր գացած էր խնամուելու, իր նախկին հրացայտ ու ժպտուն աչքերն՝ արցունքով թըրջուած համբոյրիս տակ յաւիտենապէս փակելու դժնէ իրականութիւնն չարաքօրէն ինծի վիճակեցաւ:

— Դժբաղդ օրինակս պատկերացու՛ւր, գրէ՛ թեր-

թերու մէջ. գրէ՛, որպէս զի հայրեր իրենց զաւակն օսար երկիր ուսանողութեան որկեղի առաջ զայն քարոյսպէս հեւապնդող պաշտպաններ գտնեն. իսկ ուսանողն ալ չխառնի, հետի սպրի դիպի մահ առաջնորդող ընկերական ապականեալ շրջանակներէ...: Ծնողքս մխիթարելու գրծուարին բաժինն ալ քեզի կը յանձնեմ, սիրելի՛ ընկեր, մահուանս արգահատելի պարագաները մի՛ յայտներ անոնց ու նամակովդ հրաժեշտի սիրակարօտ համբոյրներս զրկէ...: Ատոնք եղան իր յետին խօսքերը երբ հոգեւարքի սնարին քով ծնրադրած լուռ ու մունջ արցունքներս կը խեղդէի ափիս մէջ:

* * *

Դադադին հետեւող միայն էս կայի: Ու հոն, արմաւենիին տակ, համբոյրիս ու արցունքիս հետ ցուրտ հողին յանձնեցի Խորաձ Ծաղիկը, որ աւա՛ղ, շատ կանուխ կ'երթար իր ափ մը հողի բաժինը գրաւելու՝ երբ ծնողքը, բարեկամներ ու աշխարհ իրմէն անակնկալներ կ'սպասէին...:

Տխուր յիշատակ մըն ալ աւելցաւ սրտիս մէջ: Գերեզմանէն գլխիկոր ու թախծոտ վերադարձիս յաճախ կը կրկնէի տարաբաղդ երիտասարդին խօսքերը.

— Երիտասարդ եմք վերջապես...:

Հէ՛գ «Խորաձ Ծաղիկ», քանի՞ ծնողքներ արդեօք պիտի սթափին, ողջամիտ պիտի դառնան ըմբռնելու այդ գոհար խօսքերուդ խոհական խմատը: Փանի՞ երիտասարդներ արդեօք պիտի խրատուին դժբաղդ օրինակէդ, հէ՛գ զոհիդ կտակէն...:

Երիտասարդ եմք վերջապես...:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸ...

Մանկութեան ոսկեշող երազի տարիներս էին: Ամէն ինչ հաճոյք կը պատճառէր, ցաւն ու վիշտ, թախիծն ու տրտմութիւն գոյութիւն չունէին սպիտակ բառաւորանիւ մէջ: Հրճուանք ու ժպիտ միայն կը տիրէր դէմքիս վրայ եւ խայտանք կը հոսէին անմեղունակ սրտիս վճիտ երակները: Աշխարհ, իր անձանոթ ամբողջութեամբ, դրախտատեսիլ պարտէզ մըն էր, ուր ստեղծուած թռչնիկ մըն էի միմիայն ճռուողէս եւ զբօսներու համար: Մանկութեան երանաւէտ ու անգառնաւի տարիներ, երբ մարդս լաւատեսի աչքերով ցնծութեան լուսամտուէն կը դիտէ զաշխարհ եւ դրախտին մէջ իսկ ժպիտին կը կառչի անգիտակ:

Կը սիրէի արեւծագի արփիաշող ճառագայթումին մէջ թիթեռնիկի նման թեւաթափել, ճախրել շուրջն երփներանդ ծաղիկներու, ծծել անոնց մեղրածորան հիւթը, արբենալ անոնց հոգեթով նեկտարէն եւ ապա վերադառնալով դպրոցական ճանճրացուցիչ գրատեղաններուն, չարսճծի պատկերներու նկարումով հաճոյանալ:

Յիշատակներ կան՝ կեանքի ծլածանէն առնուած՝ եղական ու անմոռանալի, որոնց տպաւորութիւնը յաւիտեանապէս քանդակուած կը մնայ, գոյնը կ'ապրի՝ ցորչափ մարդս կենդանի է: Յիշատակներ, անհնչելիօրէն գրոշմուած սրտերու վրայ, որոնք չեն պղտորուիր

կեանքի փոթորկայոյզ ալիքներէն: Յիշատակներու փուլեր՝ ուրախ կամ տրտմա՝ երանգներ՝ առանց որոնց կեանքը կը դառնայ անտանելի, ճանճրացուցիչ ու տաղտկալի:

* * *
Դաստատու մ'ունէինք: Բարձրահասակ, ծաւի աչքերով, խրոխտ դիմագծով, բաց եւ լայն ճակատ մը ուր վիշտն իր ստուերտո կնճիւղը ծալած չէր դեռ, ծաղկախտի փոսիկներով խորտ ու բորտացած երես մը որ սեփ սեւ մազերուն հետ պատկառելի դիփ մը կը ներկայացնէր, եւ որուն մէկ շիշաակի նայուածքն իսկ բաւական էր դասարանի փոքրիկ չարսճծիներս լուսութեան մատնելու:

Սրահին մէջ քալած ատեն դպրոցը կը դողդղար, իսկ գաւազանը սեղանին զարնելուն պէս մեր սրտերը դպրոցէն աւելի կը դողային:

Պրն. Մովսէսը դասարանէն ներս միակ արգելքն էր մեր մանկունակ զուարթութեան, հաճոյքին ու ծուլութեան: Քանի՜ քանի՜ անգամ մեր թօմպուլիկ ու մատաղ թաթիկները կըքած ու կապուեցած էին իր գաւազանիկի հարսւածներուն տակ, որ անբաժան ընկերն էր երբ դասարան կուգար:

«Անգութ է» Պրն. Մովսէսը, «խնայեյ չգիտէր» կըսէինք, եւ սակայն երբ հեռզհեռէ խեղահաս եղանք, ամեն դաստառներէ աւելի սիրեցինք զինք ու համակրեցանք իրեն, զի իրր քաջ մանկավարժ՝ եղական մէթոտով մը անդրանիկ լուսահատիկները կը սերմանէր մեր խաւար մտքին մէջ, կը ջանար ազնուացնել մեր դեռափթիթ զգացումները եւ ուսուցանել այն՝ ինչ որ անհրաժեշտ է մանուկ մը առաջնորդելու կեանքի լաւագոյն ու անսայթաք շաւիղին մէջ:

Տարիներ վերջ, հպարտութեամբ կը համբուրէր մեր ճակատները ամպխնին վրայ, բազմութեան առջև, եւ կը բաշխէր վկայականները — արգիւնք իր գաւազանիկի հարուածներուն — աւելցնելով .

— Կը թողուք դպրոցը, ամուր կառնեցէք լոյսին, նոր ճառագայթներ ընդունելու հետամուտ եղիք, ճառագայթեցէք ձեր շուրջ եւ իբր ղնարդ օգտակար եղիք :

Եւ եկաւ ժամանակը, երբ պանդուխտի ցուպն ի ձեռին կը հեռանայի հայրենիքէս . արցունքոտ աչքերով եւ անստոյգ երազներով առլի կը հեռանայի համայքոտ գաշտերէն, խիտ պուրակներէն որոնց սաղարթները արեւարփիք կը շարմղէին : Կը բաժնուէի կարկազան առուակներու զգլխանքէն՝ որոնց շուրջ շատ հեղ ճընձ գուկներու թակարդ լարած էի . կը զատուէի վերջապէս այն սրբավայրէն՝ ուր առաջին առթիւ խաւար աչքերս լոյսին վարժուեցան, զանազանել սորվեցայ չարն ու բարին, եւ ուր գիտութեան անթափանց նիզակն ունեցայ ի ձեռիս : Կը թողէի եւ Պրն . Մովսէսը, այն եռանդուն վարժապետը, որուն պիտի պարտէի ապագայ յաջողութիւններ եւ որ գիտակից փոխադարձ սիրոյս ու պաշտանքիս, լծացած աչքերն յառեց արտօսորոտ բիրեբուս ու յարեց .

— Աստուած հետդ ըլլայ . . . :

Ու երկա՛ր տարիներ, օտարութեան գիրկը, օտար աստղերու տակ, աւելի բարձր կը թռկան տաճարներու խնկարկելէ վերջ՝ երբ Թուրքիոյ օրհնաբեր Արշալոյսին հետ արտասահմանէն հայրենիք վերադարձայ պրպտելու հին յիշատակներու բառարանս եւ անոնցմով վերապրելու մանկութեան երազկոտ անուշութիւնները, առաջին աչցելութիւնս տուի այն դպրոցին՝ որմով սկսած էի բուն կեանքս, եւ ուր կը սիրէի ողջագութեւ ընդունած լոյսիս

հիմնադիրը : Աւա՛ղ, սակայն, բացի դպրոցական չոր շէնքէն, ամէն ինչ անծանօթ ու օտար էր ինձի, գրասեղաններէն սխեւով : Ո՛չ գաստատներու եւ ո՛չ ալ վաղեմի գէմքերու մնացորդ գտայ հան :

* * *

Օրին մէկը գասընկերներէս մէկուն հանդիպելով, երկար բացակայութեան մը կարօտագին համբոյրն ու արտօսը իրարու խառնեցինք երկարուող ողջագութեամբներով : Ի՛նչ երջանիկ պահ, տարիներ վերջ յանկարծ գտնել դպրոցական ընկեր մը, ֆիզիքապէս կերպարանափոխուած, որուն հետ կապուած ես հագում ու սրբտով, եւ միասին քրքրել մանկավական անսէ՛շ յիշատակներու տապրակը . . . : Կը խօսէինք անդադար, կ'անդադատունայինք դպրոցական չրջանի երանաւէտ կեանքին, կը պատմէինք բացակայ օրերու մէջ եղած անցուգարձերը, այսինչ գաստատին այնինչ գասընկերին նկատմամբ հարցումներ կ'ուղղէինք :

Եղանակը ձմեռ էր : Դուրսը քամին կը սուլէր եւ մերկացած ծառեր հոգեւարքի տատանումներով սարսափիւն կը քշէին բաց մնացած դռներէ ու պատուհաններէ ներս :

Մեր յիշատակներու քրքրումը տեղի կ'ունենար սրճարանի մը դրան ետին գրուած նստարանի մը վրայ, պատուհանին քովիկը, որ ցուրտէն սառած ու եղեամի հաստ խաւ մը կապած էր : Ներսի մթնոլորտը անտանելիօրէն խեղդուկ էր . հոս գլգլակին գրգռացող ձայնը հաշիշաբոյր ծուխի դարգմանակ մը կ'արեւորէր օգին մէջ, անդին վառարանին շուրջ — որուն խողովակն ալ ծխելու եւ իր դարշաբոյր ծուխի ամպն սեւ մլլիկներու հետ սրճարանին մէջ տարածելու սովորութիւնն ունէր —

քանի մը իրապէս ձմեռ հասակին մէջ աղետներ հին-
օրերու փորձառութեանց ծրարը կը քակէին հեփեսթոս-
րո՛ւ ձեւին տակ: Գլգլակին, ջերմոցին ու ծխախտոյն
ծուխն մէկ կողմէն, նարտերու թրիք-թրաքըն միւս
կողմէն, և խօսուրուտութեան, թղթախաղերու պոռչը-
տութիւն իրար խառնուելով հանած բաբերնեան ազմուկն
ու սակարանի վժլտութի նմանող երթուղարձին հա-
նած փռչին, մթնալորտը ճնշելով շնչառութիւնն իսկ
կ'արգիւէին, բայց մեր հին եւ անուշ պատկերներու
քրքրումներով այնքան վերացած էինք որ ոչինչ կ'ըզ-
գայինք, նոյնիսկ ամէն անգամ բացուող դռնէն ներս
սուրացող ցուրտ քամին անհպելի կը մնար:

Եւ ահա կրկին դուռը բացուելով ողորմելի ծե-
րուկ մը խարխափող քայլերով ներս մտաւ. կորաքա-
մակ, պատառոտուն ցնցոտիներու մէջ պահուըտած,
բնական գոյնը կորսնցուցած աղտոտ ֆէսով՝ որուն շուրջն
եազուն մը կրտուէր նոյնքան գունաւոր քան իր գո-
տացած դէմքն, ուր վիշտ ու թախիծ աղօսներ պեղած
են. իսկ շրթները կապուտցած էին, ցուրտէն թէ նո-
թութենէն...: Ներկարարի անշուք մտուկ մը կախ-
ուած էր ուսէն, խոզանակները ձեռքին մէջ: Դողդոջ
համարձակութեամբ շուրջը դիտեց, ինչպէս մէկը՝ որ
թշուառութեան պատուհանէն փարթամ կեռքը կը ծըկ-
լայ...: Եւ որովհետեւ, ես եւ ընկերս դռան ձիշդ ետին-
նոտած էինք, առաջին անգամ մեզի մօտեցաւ: Օ՛, քա-
նի կը մօտենար թշուառութիւնը այնքան մարմին կ'առ-
նէր իր ականջ փուլերով...: աչքերն այնքան տկար
էին, որ ահագին նոտարանը տեսներու համար փոքրիկ
նշոյլ մը հազիւ կը լուսանկարէին մարեւու մօտ ծիւռ-
ծաններէն ներս. ոտքերուն ներբանները արդէն իսկ ցե-

խին ու ջուրին հետ միաձուլ սառած, կիտաօշիկէն դուրս
մարդկային անգութ անտարբերութիւնը կը մատնանշէին
հանգէպ թշուառին, եւ վերջապէս մեր այս անձնօթ
ներկարարը այնպիսի խղճալի վիճակ մը կը ներկայացը-
նէր՝ որ նախանձով պիտի դիտէր Հիւկօի «Առաւօսեմ
վիկնէս իրիկուն փայտ մարդ»ուն փարթամ զգեստն...:

Խարխափելով, շօշափելով — սրպէս զի մէկու մը
չգարնուի — մեզի մօտեցաւ: Ուշագրութիւնս իրմով
գրաւուած էր, ընկերոջս պատմութիւնը այլեւս անդսելի
կը մնար և կը հետեւէի այդ տխրած արարածի մէն մի
շարժումին, մէն մի քթթումին: Ցնցոտիները աւելի
մօտեցան մեզի. կեցաւ պահ մը, կարծես բաներ մը
կը մտածէր...: Հէ՛գ ծերուկ...:

Յետոյ, ներկարարէ մ'աւելի կոյր և ծերունի
մուրացիկի մը կերկեր այլ գթաշարժ ձայնը ուղղեց
մեզի.

— Էֆէնտինե՛ր, աղէկ ներկեր ունիմ, կօշիկնիդ
ներկեմ:

Ձայնն ալ կը գողգողար իր կիսանքին ու ցուրտէն
սառած մարմինին պէս, ու մեծ ձիգով մ'արտաբեր-
ուած էֆէնտինե՛ր բառին սրտաբաղիկ շեշտը կը մարէր
հետզհետէ միւս բառերուն վրայ, այնպէս որ ներկեմ
բառը հազիւ կ'իմացուէր...: Այսու հանդերձ իր ար-
տասանութեան, շեշտին ու գիրքին մէջ աղնուակա-
նութեան մը փայլ մը կար, ամօթխածութեան կաթիլ-
ներ կը խառնուէին կարծես անոնց մէջ: Բոլորովին
տարբեր էր այն կոշտ ու կոպիտ ներկարարներէն՝ որոնց
կից մը տալով վաճառելու կուգայ...:

Ընկերս ժխտական պատասխան մը տալէ վերջ
յուզուած շեշտով մը հարցուց ինձի երբ ներկարարը
կը հեռանար մեզմէ.

— Ճանչցա՞ր սա տխեղձ ներկարարը...: Ու հարցումին հետ գունատեցա՞ւ, աչքերէն արցունքի կայլակներ դուրս գալով ծոպաւորեցան դէպ ի վար:

Ներկարարը բաւական հեռացած էր մեզմէ երբ այդ հարցումն ընդունեցի, եւ հակառակ որ դռնէն ներս մտած վայրկեանէն մինչեւ մեզի մօտենալը քննած էի զայն ու հետեւած անոր շարժումներուն, այդ հարցումէն վերջ, իբր նոր մարդ մը, անգամ մըն ալ փափաքեցայ դէմքին նայիլ. բայց կռնակի կողմէն զիտելով միայն ճանչնալու ապարդիւն փորձ մ'ըրի:

— Անկարելի է որ ճանչնաս, այնքա՛ն փոփոխած է... եւ ո՛ւրիշ ուր մտքէդ կրնայ անցնիլ որ օր մը ներկարարի ողբալի վիճակին մէջ պիտի տեսնես այն սիրելի վարժապետնիս՝ Պրն. Մովսէսը՝ որ մեր անդրանիկ ուսումը ջամբած է...:

— Պրն. Մովսէսը...: Օ՛ Աստուած իմ...:

Անունը շատ իսկ էր այս կսկծոտ տեսարանին առջեւ աչքերէս ցաւի ու վշտի արցունքը պոռթկալու... ա՛լ չկրցի մնալ հոն, ու դուրս փախայ սրճարանէն. փախա՛յ մատներով աչքերս գոցելով, փախա՛յ խեղակորոյս, զինովի մը պէս, աննպատակ քալելով փողոցներէն...:

* * *

Չեմ կարող բացատրել այն զգայացունց յուզումը՝ որ կրեցի ներկարարով. կեանքիս մէջ այդ տեսարանէն աւելի արիւնտ ու կսկծալի պատկերի մը հանդիպած չէի դեռ եւ գուցէ չհանդիպիմ ալ, ուր Ազգային բարձրութեան մը հիմնաքարերէն մին կը նետուի փողոցը, եւ մարդիկ իրենց խիղճը անտարբերութեան գեհեկն մէջ հրդեհած, կոյր ու խուլ կը մնան պոռացող բողբոջներու եւ լացող անկումներու հանգէպ...:

Տարիներով նորարողը՝ սերունդի մը դատաւարաւորութեան հողերովը տառապած, Ազգային կրթութեան մակարդակի բարձրութեան ծառայած անձնուրաց վարժապետի մը մինչեւ ներկարարութեան աստիճանը իջնելու սրտամոմբ յիշատակը, վայրկեան մ'իսկ չպիտի կարենամ ջնջել ու վանել ուղեղիս մէջէն:

Մէկու մը, որ ի վարձ տարիներու բեղմնաւոր աշխատութեան կը ըլլուի, կը նետուի տիղմերու մէջ թաթախուի, եւ երբ բնութիւնն զրկած է գնա իր լոյսէն, ոչ մին օգնութեան ձեռք կը կարկառէ փրկելու զայն եւ ազատելու թշուառութեան անսղորմ ճիրաններէն:

Ու ան փոխանակ վհատելու, իր ընտանիքին ու չորս զաւակաց չորաբեկ հացի մը շերտին ի խնդիր կը փարի աշխատութեան, կ'ստանձնէ ներկարարի տխուր դերը, ներկերս աղօսոս ու ցեխոս կոշիկն անոնց՝ որոնց զաւիկն աղօս միսքն կը փայտեցնէր — դեռ երեկ — իր մեքի փափուկ խղճանակով...:

Տխուր հակապատկեր...:

Բայց որո՞ւնն է յանցանքն ու անպատուութիւնը. որո՞ւն է ամօթը, եւ որո՞ւ վրայ կը ծանրանայ պատախանատուութիւնը, այդ ծերոշկ ներկարարին — երէկի պաշտուած վարժապետին — որ տասը փարայի համար հայ ուսուցչութեան պատիւն ու յետին ճակատագիրը շարժած՝ կը թափառի խանութէ-խանութ, շուկայէ-շուկայ եւ սրճարանէ-սրճարան: Ըսէք կ'աղաչեմ որո՞ւնն. ո՞չ ապաքէն ամբողջ Հայութեան, որ անտարբեր հանդիսատեսը կ'ըլլայ իր Ազգային ճակատագիրը վարող գործիչներու տխուր անկումին...:

* * *

Ամեն անգամ որ փողոցէն անցնող ներկարար մը
կը տեսնեմ, վայրկենապէս Պըն. Մովսէսի ակրանկարը
դուրս կը ցցուի իր սիրտ փլցնող յիշատակի խորշէն, եւ
իւր ձայնը կերկեր, վարանտ ու դողդղացող սարսուռի
մը հետ, հայ ուսուցչութեան սպասող տխուր յանկերգը
կ'արձագանգէ տկանջիւս.

= Էփենսիներ, աղէկ ներկեր ունիմ, կոշիկնիդ ներ-
կեմ....

.....

ՊՈՒՊՐԻԿԸ

(Կադանդի առօրի)

«Կայծակնաբեւ թէ մրուրնէն մըրրիկներ
«Սիրեցեք զիրար». հէզն հոն չեն սիրեր...»

Պետրոս Դուրեան

Այդ օրը Մարթայի աչքերը կարմրած էին ար-
ցունքէն, կապերը ուռեցած, և ցաւի ու վշտի երակ-
ներու սեւութիւնը կապոյտ աղեղներ գծած էր ստու-
րին թարթիչներուն շուրջ:

Դեկտեմբերի վերջնիրիկուան աղամամութիւն էր:
Դուրսը հիւսիսային պող քամի մը բիւրեղացած ձիւ-
ները ճանկրտելով խուլ մանչիւնի մը հետ դռներուն ու
պատուհաններուն կը զարնէր: Մարթա հորի նեղկճուկ
խորութեան մէջ ոտքերը մշտութի ստնափայտերուն
վրայ սեղմած վեր-վար կը ճնշէր. ճի'գ ճա'գ... ճի'գ
ճա'գ...: Կը դողդղար, բայց ցուրտի սաստիկութեան
դէմ մաքառելու արուեստական միջոցը կը պակսէր.
կրակ չունէր: Երեք զաւակներն ալ գիմացի պող թո-
նիրին վրայ կձկտած, աղու նայուածքով մը մայրեր-
նին կը գիտէին, որ հորին աջ կողմը պատին վրայ կախ-
ուած խեղճուկ լամբարի մը հոգեւարք երակներուն տակ
հուրիւ կերպարանքն ունէր. մազերը ցիւլուցան, դէմքը
գունատ, մինչ կ'մախք դարձած ազազուն մատներուն
մէջէն, մազիգը դժուարաւ կ'երթեւեկեր հիւսելու երփ-

5-32881

18895-59

հերանգ մանիսան՝ ուրուն թելերը արցունքի շիթերը
կը մաղէին կաթիլ կաթիլ...:

* * *

Ք...ի մէջ հարուստ վաճառականի մը քով օգնա-
կան գրադրի պաշտօն ունէր Հրանդ, համեստ ապրուստի-
մը խնայողութեամբ բաւող սոճիկով մը, երբ քսան
տարեկանին մէջ տանջորսամեայ որբ աղջկան մը:
Մարթայի հետ ամուսնանալով, համերաշխ, սիրով և
տիպար ընտանիք մը կազմեց:

Յաջորդաբար երկու աղջիկ և մանչ զաւակ մըն ալ
ըլս աշխարհ եկած էին, և հրանդ իր ձագուկներով
հպարտ հայր, գիշերը ցերեկին կը խառնէր աշխատու-
թեան մէջ անոնց մեղքին տակէն ելելու համար: Վա-
ճառատան գործերը հազիւ աւարտած, զրաջի վաճա-
ռականներու տոմարները անութիւն տակ սեղմելով առն-
կը բերէր միասին, և մինչև կէս գիշեր գլխահակ կը կա-
նոնաւորէր ու կ'արձանագրէր զանաւ: Հակառակ իր
տարիքին, փոքր հասակէն իսկ շուկային մէջ իբր վարժ
հաշուադէտ հոչակ հանած էր, և կնճուտ հաշիւներ
առանց իր գրչին անլուծելի կը մնային: Իր այս աշ-
խատանքին ու յոգնատանջ հաշիւներուն փոխարէն
Մարթայի պաշտումին առարկան էր միշտ, որուն
սիրաշահ կենակցութիւնն ու խնայողութիւնն տանտիկնու-
թիւնը նախանձելի սրբավայրի մը վերածեր էին այդ-
համեստ բնակարանը՝ ուր յաճախող զրաջներու և բա-
րեկամներու թիւը օր ըստ օրէ կ'ստուարանար...:

Դառն ճակատագիրը սակայն, երեք օրուան մէջ
քանգեց գլխաւոր սիւնը այդ երջանիկ բոյնին. թիֆօյի
համաճարակ մը անակնկալօրէն Հրանդը իր գառնադէս
ձիւրաններուն տակ առած, գերեզմանի տամուկ պա-

տերուն մէջ պարսկակեց, անօգնական, անտէր ու ան-
տիրական թողելով քսանչորսամեայ հարսն իր երեք
ձագուկներով:

Մարթա երկու տարիներէ ի վեր որբեւայրի մնա-
ցած իր իւզովը կը տապկուէր: Աշխատած էր. գիշեր
ու ցորեկ, ստացած ջնջին գումարները տան պէտքե-
րուն չբաւելով սակայն, լացով ու արցունքով հեազհեա՜
ծախած լմնցուցած էր տանը անհրաժեշտ կարասիները
սրնք քիչ թէ շատ գրամ կ'արժէին: Ալ ոչ ոք իր որ-
բացած բոյնին սեմէն ներս կը մտնէր, բարեկամները
ամենքն ալ, սրնք զեռ երէկ ուսել խմելու կուգային,
երես դարձուցած էին, զրանալով նոյն իսկ բարոյական
չոր մխիթարութիւն մը որուն այնքան կարօտն ունէր
Մարթա: Բայց ով չգիտեր որ աղիսիւն երեսը պաղ
կ'ըղայ...:

Գեղեցիկ էր Մարթա, կարմրայտն, նրբին մարմնով
և միջահասակ: Բազում տեղերէ կրկնամուսնութեան
առաջարկը բերած էին բայց վեհանձնօրէն մերժած էր ան:

— Մէկ սէր ճանչցայ, և այդ սիրով պէտք է ապ-
րիմ յետին շունչս. ահա իր կտրուկ պատասխանն զա-
նազան խոստումներով զինք համոզել փորձողներուն:

* * *

Իսկ այդ իրիկուն, երբ ամբողջ տարի մըն ալ ա-
րեւն իր շարիւր առած տարած էր դարուց շղթային
օղակելու, Մարթա արցունքով կը նայէր էօժէնին, Մե-
րինէին ու Գարեգինին, որոնք կձկտած թռիւթիկն վրայ
անոր պաղութիւնը կը ծծէին:

Մերինէն հիւանդ էր, կը տքտքար, ու ցուրտի
սարսուռէն կը զարարուէր: Բայց Կազանդի առտուն
մայրիկին կողմէ պուպրիկ մը պիտի ստանար, ահա այդ

ուրուանկարը միայն հիւանդութեան սաստկութիւնը կը մեղմացնէր ու կը տանէր միւսներուն հետ վաղուան պուպրիկին երազը հիւսելու :

Վաճառականը մէկ ժամէն պիտի գար և կամ պաշտօնէի մը միջոցաւ Մարթայի ամբողջ ամասան գործած մանկապարտէսը հաշիւը 45 դահեկան պիտի վճարէր . չնչին գումար մը թէև , սակայն ինչ մեծ հոգեր պիտի տեսնուէին անով տխրոյթ ընտանիքի մը համար :

Պուրակին պրծըքած թեւերը զատեալ տանին Մարթա իր գնումներուն հաշիւն ըրած և անհրաժեշտ պէտքերէ զատ կրցած էր արմաղանի ու պուպրիկի դրամն եւս աւելցնել : Փողոցին անկիւնը հաստատուած խանութին կապտաչուրի պուպրիկը , որուն հանդէպ իր զաւկները այնքան մեծ սիրով ու խանդաղատանքով կը խօսէին ամիսներէ ի վեր , և որ խոստացած էր նոր տարիին գնել անպատճառ , հինգ դահեկան պիտի արժէր : Անգին զոհողութիւն : Այդ հինգ դահեկանին համար Մարթա երեք օրեր չարունակ չարչրուելու , բարակ թեւերուն հետ բարկնալու էր , որպէս զի հինգ ծրար մանկապարտէսը շահէր զայն : Բայց միթէ թշուառ ու այրի մօր մը համար աւելի մեծ սրտի հրճումը կ'ըլլայ , քան իր որբուկներու աչքերուն մէջ տեսնել ըղձանքի մը իրագործումին առթած ժպիտ-արցունքը . . . :

Մարթա կ'զգար թէ նիհար բազուկներուն ուժը կ'սպառէր հեռոյհեռէ . ա'լ թափ մնացած էր վրան մագիլի ծանրութիւնը ետ առաջ մղելու : Նախորդ գիշեր կէս կուշտ կէս անօթի անկողին գտցած էր , իսկ այդ առտուն տաշտին մէջ մնացած քառորդ հացն իր հոգեհատորներուն բաժնելով , առաւօտէն մինչև իրիկուն անօթի ու ծարաւ մագիլը նետած էր :

Փոքրիկները սրտակսկիծ հառաչի մը հետ «հա'ց»

կ'աղաղակէին , մինչ մայրիկը արցունքոտ աչքերը դրան կողմը յառած վաճառականին կ'սպասէր ու հացի փոխարէն պուպրիկը բերելու խոստումը կը կրկնէր , որոնք զայն ստանալու բուռն փափաքով կոկորդնուն մէջ կը խղդէին զարարող նօթութեան հեծկառուքը . . . : Մերինէի անօթութիւնը մանաւանդ հիւանդ վիճակին ազդեալով յուսահատ ճիչի մը աղաղակը փախցուց տկար շրթունքներէն .

— Պատառ մը հաց մայրիկ , սիրտս մարեցաւ . . . :

Էօժէն , ամենէն տարեցը որ հազիւ 8 տարեկան կար , անմիջապէս քրոջ քով փութաց , գրկեց զայն ու աւանջին երկու խոռք փափաքով անոր ձայնը կտրեց .

— Ձայն մի' հաներ , Մերինէ' , հաց մի' ուզեր , ապա թէ ոչ մայրիկը Յովսէփի աղային խանութի կապտաչուրի պուպրիկը չի գներ : Հէգ զաւակ . . . :

Մօր աչքերէն չվրիպեցաւ Էօժէնի սրտառուչ սատուումը , աչքերէն արիւն կաթկթեց ու մագիլը վար սահեցաւ թուլցած մատներուն մէջէն . . . մինչ հեծկըլտութիւն արձագանգը կը լսուէր .

— Վա՛խ զաւակներս , վա՛խ . . . :

* * *

Արագաբար սահող ժամանակին հետ Մարթա ալ իր գործը լնցուցած էր : Միայն վաճառականին գաշն ու դրամ վճարելը կը մնար : Դուռը բանալով երկնքին նայեցաւ ժամը հասկնալու համար , մինչ կծու քամին ներս խուժեց , փոքրիկներուն դողդղուքը աւելցուց և անոնց ճերմուկ ու մանտրաիկ աղաւները կափկափել տուաւ : Մարթա զգաց իր սխալը , մօտեցաւ զաւակներուն և ողջագուրեց մէկիկ մէկիկ , անոնց թաթիկներն իր անութներուն տակ սեղմեց տաքցնելու համար :

Պահ մը վերջ կրկին դրան մօտեցաւ, տկանջ դրաւ, ոտնաձայնի մը կ'սպասէր։ Ոչ ոք կուգար սակայն, ժամը թրքական երեքն անցած էր արդէն, ամեն ոք տունէն ներս տաքուկ վառարանն շրջապատած կենաց-ներու բաժակներ կը պարպէր նոր տարին սղջունելու համար . . . :

Դողդղալով հանդերձ այդ սպասողական գիրքին մէջ կեցած էր։ Յանկարծ նուագներու գոռիւն-գոչիւն մը ցնցեց զինք. գրկից տունէն կուգար։ Նողակաթեց տանը մէջ ցնծութիւն կը տիրէր, աղջիկնին նշաներ էին . . . : Մարթա որոշակի կը լսէր ուրախութեան բացաբանչիւններն ու պարերու թփրտոցը, և իր ներկայ թշուառութեան սեմին քով այդ երջանիկ տունը տեսնելով, կայծակի արագութեամբ կը մտաբերէր իր նշան-տուքի օրուան յիշատակներն ու կը հեծկլտար . . . :

Կեանքի լինջ ըմբոստացուցիչ հակապատկեր։ Հոս մին նօթութեան հարուածին տակ կը գալարուի, փոքրիկ անմեղներու բերաններն չորցած են և աղիքները կը կոտտան բրդուձ մը հացի չգոյութենէն, մինչ հունա՛, միջնորմէն մէկ քայլ անդին, նշանաւոր ուրախութեանէն և կերութեամբ շուրջ ճոխութենէն կը գլխարբին միւսնայն Աստուծոյ ստեղծած էակները . . . :

Կէս գիշերն անցած էր արդէն, բայց մայրենի սիրտը կը յուսար գեռ, վաճառականին կ'սպասէր. մինչ ան ս'վ գիտէ, ս'ր տան մէջ թաւշեայ թիկնաթոռի մը վրայ կէս գլխովութեան թմրեցուցիչ աղդեցութեան տակ կը շարունակէր բազում լսնկորկումը, առանց մտքէն իսկ կարենալ անցնելու որ անդին նօթութեան մէջ հեծող թշուառ ընտանիք մը իր ոտքին գերին եղած հացի գրամին կ'սպասէ, ս'չ թէ իբր ողորմութիւն տա-

կայն, այլ ամբողջ ամառան մը քրտինքի վաստակին փոխարէն . . . :

Մերինէի վիճակը կը սաստկանար հետզհետէ։ Տենդը սաստկացած էր։ Մայրը մօտենալով աղջկան երեսները զննեց, սովորականէն եռապատիկ արագ կը բարախէին։ Անմեղ ձագուկի տառապանքի հոգոցներէն կը բզբառէր սիրտը, մտերը փուշ-փուշ կ'ըլլային. ի՞նչ կուգար ձեռքէն, ս'չ շաքարի կտոր մը մնացած էր, և ս'չ ալ խուրձ մը փայտ գոնէ տաքուկ թէյ մը պատրաստելու համար։

Թշուա՛ռ մայր . . . :

Լամբարն իսկ իր նիհար լոյսը շատ տեսնելով քար-իւղի սպառումէն մարեցաւ, և Մարթա մութին մէջ փոքրիկները բազուկներուն տակ հաւաքած քաջալերեց, մխրթարեց զանոնք վայրկեանն անգամ մը կրկնելով իր խոստումը .

— Առաւօտուն կապտաչուի պուպրիկը պիտի բերեմ . . . :

— Պուտ մը ջուր մայրի՛կ, ա՛խ, սիրտս կը մաքրի . . . : հեծեծեց Մերինէ անսպասելի ու աղեկաւոր շեշտով մը, ու մայրը մութին մէջ խարխալելով հազիւ կուժը ձեռք անցուց. աւա՛ղ սակայն, պուտ մը ջուր իսկ չի կար։ Վաճառականին գործը շուտով լմնցնելու գաղափարով զբաղուած, աղբիւրէն ջուր իսկ բերելու մոռցած էր, ու հիմա տենդի սաստկութենէն տոչորուող ձագուկին պուտ մը ջուրի պապակը ձիւնի գնդակով մը գոհացնել ստիպուեցաւ։

* * *

Հորիզոնին վրայ Արշալոյսի անդրանիկ շողերը խառարի քօղը կը պատռէին և աքաղաղներու առաջին երգը կը լսուէր։

Մերինէ ցաւերու սաստկութեան տակ թմրած մրափելու ձեւ մ'առած էր: Ա՛լ չկրցաւ համբերել Մարթա: Ու առտուն կանուխ, մութնուլուսին երբ ցուրտն իր ժանիքները աւելի կը սրէ, ամեն վտանգ աչքն առած, պուպրիկը բերելու խոտուածով վաճառականին դուռը ափ առնելու փութաց: Փողոցներէն քալեց, անկիւններէն ուրուեցաւ յիմարի մը պէս, առանց գիտնալու թէ քայլերը ուր կը դնէր: Տեղ տեղ շուներու յարձակումին ենթարկուեցաւ, որոնց կը գիմադրէր ճանկ մը ձիւնի զէնքով, ու ցուրտէն մարմինը կապուեցած էր արդէն երբ երկաթեայ մեծղի դրան մ'առջև կեցաւ: Ականջ դրաւ փականքի լեզուակին, ձայն-ձուն չի կար, կարկամեցաւ. զարնէ՛ր թէ ոչ, զինք չպիտի՞ վռնտէին այդքան կանուխ անհանգիստ ընելու եկած ըլլալուն համար: Բայց մտաբերելով որքո՞ւնե՞րուն աղիտողո՞ւմ ձիւները, և մանաւանդ Մերինէի սրտամորմոք գալալումը, զանգակին կապուած պարանին տմուր ձիւ մը տուաւ, կրկնեց ու երրորդեց:

Քնաթաթախ ծառայ մը՝ քրթմնջելով, հայհոյելով, մռլտալով դուռը բանալու կուգար:

— Ի՞նչ ա դարսդ պե կնի՛կ, գըշիերը քունդ չտաւա՞ւ, ի՞նչ կուզես, պոռաց Մարթայի երեսին ու քթին տակէն աւելցուց.

— Ստակիւնի՛քներ...:

— Մի՛ սրդողիր թա՛մ աղբար, Աստուծոյ սիրոյն ըլլայ, երկու օրէ ի վեր զաւկըներս անօթի չարգուեցան, ալ չեն գիմանար: Էֆէնտին իրիկունը պիտի գար կամ մանխաւներուն հաշիւը պիտի զրկէր, խոտացած էր չեկաւ սակայն. ո՞ւր մնաց. տունը ոչ հաց կայ, ոչ կրակ, այսօր ալ Կաղանդ է, ինտո՞ւր մայր ըլ-

լայ որ գիմանայ... հեկեկաց Մարթա աչքերուն վրայ ցուրտէն վայրկեանապէս սառած աղեգնդիկները սրբելով:

Թամօն ցնցուեցաւ... Կոշտութեամբ ու հայհոյանքով վարուած ըլլալուն համար զղջաց: Դիմացինը էֆէնտին հանգուցեալ գրագիր Հրանդի աչրի հարսն էր...: Հրանդի սիրելին էր ինք. ամեն Կաղանդի օր մէկ մէճիտ նուէր կ'ստանար անիէ: Շուարեցաւ. մտածեց պահ մը...:

— Ճակատագրի ի՞նչ անեղ յեղաշրջում երկու տարուան մէջ, և դերերու ի՞նչ հակապատկեր, խորհեցաւ: Չկրցաւ զսպել իր յաւզումը. Մարթան դռնէն ներս առնելով՝

— Հոս կ'իեցիր. ըսելն ու անհետանալը մէկ եղաւ:

Էֆէնտին ուրախութենէն հազիւ մէկ ժամ առաջ վերագարծեր էր: Թամօ կ'զգար թէ ինչ դառն պատասխան պիտի ստանար. Հրանդի սիրոյն համար սակայն ամեն կշտամբանք աչքն առնելով սանդուխներէն վեր ելաւ ու էֆէնտիի ննջատենեակի դուռը զարկաւ:

* * *

Հակառակ դեռ տիրող անորոշ լոյսին, Մարթաներսէն որոշակի կը լսէր եկեղեցի ու աղբիւր շտապող անցորդներու ոտնաձայնն ու խօսակցութիւնները, և երբեմն բացած դռան ձեղքէն կը ջանար մարդկային ստուերանման շարժողներու ինքնութիւնը որոշել:

Հայատառնի սովորութեան համեմատ, Կաղանդի առտուն ամեն տուն կանուխ կ'արթննայ, և ծով բերնով կ'երթայ փողոցին անկիւնը կամ եկեղեցիի դրան կից հաստատուած աղբիւրն լուացուելու. ապա կը մտնէ եկեղեցի և երկու ծունկ աղօթք ընելով, կ'երթայ ընտանիքին հետ Նոր-Տարւոյ բաղդի կաթան կտրելու:

յետոյ կանուխ մը շուկայ կ'իջնէ, խաչակնքելով խաչ-
նութին փեղկերը կը բանայ սրպէս զի նորեկ տարին
օրհնեալ ըլլայ իր գործերուն, և ինք արժանի ամեն
օր կանուխ առայգ ու կայտառ խանութ երթալու:

Վաճառականին տանը մէջ տեղաւորուած գրութիւնը
բոլորովին հակապատկերն էր աւանդուած սովորու-
թեան: Հոն ամեն ոք, մինչև իսկ Վանեցի թամօն,
կը խռար տակաւին. ու Մարթայ իր կարճ խելքով իսկ
կը գտատէր թէ հագուազիւս բացառութեամբ՝ ուր ու
որանք ներկայ ե հոն Աստուծոյ բացախայտքինը կը նըշ-
անարի...:

Էֆէնտին բարկութեամբ սենեակին դուռը կէս մը
բացաւ.

— Ի՜նչ է ծօ աւանա՛կ, ի՜նչ կ'ուզես աս առնն,
չե՞ս գիտեր որ դեռ նոր պառւկեցայ... պոռաց թամօն
երեսն ի վար:

— Էֆէնտին, օտքերուդ զուրպան ըլլիմ, օգորմած
հոգի Հրանգի ճահիլ հարսն էկիւր կուլայ, փարա կիւզէ,
իմ չօճուխներ անօթի են, պըտըլիկա ալ հիւանդ է
կասէ. իմ սիրտ չգիմցաւ, ի՜նչ ճուղապ տամ...:

— Հրանգին ալ, ճահիլին ալ, քեզի՛ ալ հիմայ...
ատանկ «պզօնի խնդիրներ» ու համար կուգան դուռը
կը զարնեն... աւանա՛կ... Երբ մարդ պիտի ըլլաս.
չե՞ս կրնար ըսել որ վաղը գայ. պոռաց Էֆէնտին թա-
մօն, և դուռն երեսին այնպիսի շանդալից աղմուկով
մը գոցեց որ խեղճը կեցած տեղը արձանացաւ...:

Ի՜նչ ըսէր, ի՜նչ պատասխան տար: Վարը թշուառ
կին մը, օր արեւ տեսած ջահիլ մը կ'սպասէր, ոչ թէ
մուրացիկ կին մը սակայն, այլ իր աշխատութեան ան-
արժէք վարձքը, քրտինքի իրաւունքը կը խնդրէր գա-
ւաղները փրկելու համար նօթութեան անդրմարդները

տուայտանքէն, և այն ալ այնպիսի՛ նախախնայ օր մը,
երբ ամեն տուն քիչ թէ շատ ուտելիք մը կ'ունենայ
իր սեղանին վրայ:

Սոսկումով ու պժգանքով հեռացաւ դրան առջե-
ւէն, սանդուխի իւրաքանչիւր հատին վրայ կեցաւ, ետ
գործաւ սոսկումով գիտելու Էֆէնտիի ննջատենեակին
դուռը ուրկէ վախտուած էր...: Եւ երբ բացասեալն
ու մերժողական պատասխանն արձագանդելու կը պատ-
րաստուէր, Մարթայի սիրտ փլցնող տխրութիւնը իր
լիզուն կապեց, փոխեց քայլերուն ուղղութիւնը, իր
անշուք խուցին կողմը գնաց որ կենդանիներու գամին
գրկից անկիւն մըն էր: Հին անտուկ մը բացաւ, մէջէն
գրամի նիհար տապալկը խառնեց և մէճիտ մը ափին
մէջ սեղմած կնոջ մօտեցաւ:

Մարթայի աչքերը թամօնի ձեռքերուն վրայ գամ-
ուելը էին, տնտեսով ծերուկին կծու դէմքը հառաչ մը
թուաւ կուրծքէն.

— Ա՜հ, արդեօք մերժած էր Էֆէնտին, բայց զաւ-
կըններուն հա՞ցը, պուպրի՞կը. ինչ պատասխան պիտի
տար... ու մերժած ըլլալու պարագային Մարթա ան-
միջապէս իր որոշումը տուաւ, երթալ գետի ալիքնե-
րուն յանձնուիլ...:

Թամօն մօտեցած էր արդէն, աչքերը արցունքով
ողորունած ու խորշամած երեսներուն վրայ զոյգ մը եր-
կարող գնդիկներ: Զեռքը կնոջ երկարեց, մէկ մէճիտը
անոր ափին մէջ դրաւ ու կերկեր ձայնով մը յարեց.

— Առ Մարթա՛, Էֆէնտին չիմանայ, իմին բիշա ալ
շատ սեպէ. ու այլեւս չկրցաւ շարունակել:

Մարթա կենտապարգև զօրութեան մը ներկայու-
թիւնն զգալով ափին մէջ, վայրկենապէս իր տխուր դի-

մագիծն ու մույլ ճակատը հրճուանքի ճառագայթ մը պարուրեց, օրհնեց Թամօն ու ձեռքը համբուրելու շարժում մ'ըրաւ .

— Աստուած սրտիդ համեմատ պարգեւէ , մէկ օրդ հազար ընէ Թամօ աղբար , հող բռնես ոսկի կարի . . . :

Սրատահատորներուն հաց և պռապրիկը տանելով զանոնք հրճուեցնելու ներքին անբացատրելի հրճուանքը վայրկենապէս իր ցաւերը մոռցնել տուին , ամեն ոք ուրախ պիտի տեսնէր զայն , բաղդաւոր անձէ մը աւելի որ երկաթուղիի առաջին պարգեւը շահած ըլլալուն աւետիան տուած է . . . կը քալէր վազելու ձեռով . կիտամաշ կօշիկէն ու ծակ գուլպաներէն ներս սարգած ձիւնի ու ջուրի պաղ ազդեցութենէն ոտքերը կը մզմզային , ոչինչ կ'զգար ստիպն , քամիէն արցունքոտած աչքերը հեռուէն Յովսէփ աղայի խանութը բաց տեսնելու մարմաջ մը ցոյց կուտային :

— Եթէ բաց չըլլա՛ր . . . :

Բարեբաղդաբար , խանութպանն ալ Կաղանդի հայկական սովորութեան հետեւող բարեպաշտ մը , Մարթայի հոն հասած պահուն խանութին փեղկերը բացած էր արդէն :

Առանց ուրիշ բառ մ'արտասանելու , մէծիտը ապակափեղկին վրայ դրաւ : Հաց , շաքար , թէյ , լուցիկ , մարխ , խուրձ մը փայտ և պտուղներ , ամենն ալ լիտտ փոքրաքանակ գնելով իր ցեցը կերած գլխանոցին մէջ լեցնելէ յետոյ , հաշիւով աւելցուցած հինգ դահեկանն ալ տուաւ ու կապտաչուրի պռապրիկը պահանջեց :

Աւա՛ղ , ստիպն , պուպրիկը նախորդ իրիկուն ծախուած էր . . . :

Խանութպանին դժնդակ պատասխանը գերեզմանոցի տխուր յանկերգ մ'եղաւ կրկնակի դժբաղդ կնոջ

համար . . . : Ամիսէ մը ի վեր իր զաւկներուն միակ յոյն ու երազը , իբր հաց ծառայած խաղալիքի մը մոտեցատկերը այդ մէկ բառով յօգս կը ցնդէր .

— Ծախսուած :

Ու Մարթա գլխիկոր , թախիծի աղբբեկ արցունքով ընկճուած տուն վերադարձաւ :

Էօթէնն ու Գարեգին մութին մէջ կծկտած՝ նախապաշարեալ ալիքն ու խօխօներու երկիւղէն շունչերնին իսկ բռներ , մայրիկին՝ աւելի կապտաչուրի պուպրիկին գալուն կ'պատէին . իսկ Մերինէի դալկացած ճակտին վրայ հոգեւորքի պաղ քրտինք մը կլաւ կլաւ կը սառէր երբ դռան ձոնչլանին հետ մայրերնին ներս մտաւ :

— Ելի՛ր Մերինէ՛ մայրիկը եկաւ , պուպրիկն է բերեր . . . պուտացին քոյր ու եղբայր և հրճուանքի խօլ ցատկառուքով Մարթայի անթած ծրարին վրայ յարձակեցան : Քրքրեցին ամբողջ պարունակութիւնը , տնօթի էին , հացը ձեռքերնին անցաւ ինչպէս և պուպրիկները մէկդի նետեցին զանոնք . ամեն ինչ իրար խառնեցին , ի զսէր ստիպն , փնտռածնին չգտան , ու մանկական միամիտ յոյսով մը հացին փորը ձեղքեցին , գոնէ հոն պահուած կ'ըլլար , աւա՛ղ , ոչինչ գտան , ոչինչ :

Պուպրիկը չի կար . . . :

Մոռցած էին անօթութիւնը , քսանեւտրս ժամ բերաննին բրդուճ մը հաց մտած չէր քառորդ հացի բաժինէն զատ , բայց ուտելիքներուն վրան իսկ չէին նայիր , ոչ ալ մայրիկին բանաւոր պատասխանն ու քանի մը ժամէն ուրիշ պուպրիկ մը գնելու խոստումը կը լսէին : Անոնց անմեղ աչուկներէն լոյսը հեռու կ'է փախչէր և ամեն ինչ խաւարի անեղ զանգուածով կը ներկայանար , ու երկուքն ալ դէմքերնին պատին դար-

ձուցած պռապրիկի պատրանքին դառնութիւնը կը պստթ-
կային սրտաբզիկ ճիւղերով . . . :

Մերինէի մարմինը անշարժ էր : Աչքերը միայն
կենդանութեան նշոյլը ձառագայթեցին՝ երբ քոյր ու
եղբայր պուպրիկի աւետիսը տալով ծրարին վրայ յար-
ձակեցան : Բիբերու դարձրագարձիկ անձկութիւնով մը
կը հետեւէր անոնց շարժումներուն ու մէն մի փնտրու-
տութիւն, որովհետեւ աչքերը փակելէ և յաւիտենապէս
մեկնելէ առաջ պուպրիկի աչքերն համբուրելու կը տեն-
ջար : Եւ երբ իր եղբայրներու յուսախաբութեան լա-
րագին ողբը կիսախուլ ականջներուն հասաւ ու անոնց
վայնասունները լսեց, մինչև այդ վայրկեան հագեւարքի
չարչարանքէն թուլցած և պուպրիկի կապոյտ աչքերն
համբուրելու սիրոյն համար կոկորդիկ մէջ բռնի բան-
տարկուած կենդանական ոյժը յուսախաբութեան սըր-
տափուլ ախի մը հետ արգէն խի կապուեցած շրթնե-
րէն դուրս փախաւ ու ա'լ չչարժեցաւ . . . :

Մերինէն Պուպրիկի մը փոխուած էր . . . :

* * *

Եւ Կաղանդի Արշալոյսին, երբ անդին հարուստ
ունեւորներ անկարեկիր իրենց կողքին տուայտող թըշ-
ուառութեան, սեղանի ճոխ փշրանքներն ու կերակուրի
աւելցուքը շունչերու առջև կը թափէին առատութեամբ,
երբ ամեն զաւակ իր ծնողաց նուէրովը կը հրճուէր,
անդին մոռցուած անակի մը սառ պատերէն ներս, ան-
սուղութենէ հիւծելով մեռած զաւակ մը կոկիծէն թըշ-
ուառ մօր մը հեծկալութենէն՝ ու նոթութիւնն խի մոռ-
նալով պռապրիկի մը համար հօնգուռ-հօնգուռ լացող եր-
կու մատաղատի էակներու աղէխարչ հծծիւնը կը խառ-
նուէր Նոր-Տարուոյ անդրանիկ լոյսը օրհներգող աքա-
ղաղներու զուարթ ողջոյնին . . . :

ԴԱԳԱՂԻ ՄԸ ԱՌՋԵՒ

Հեղիւսցիւ տօգի մը ասղնտումէն թմրած և քա-
ղաքէն դուրս զեփիւռի մը սփոփանքը գտնելու յոյսով,
բարեկամիս հետ ուսընդանութ Բորթ-Րօզէթի ուղղա-
հայեաց ձամբան կը բռնենք : Յերեկէ վերջ մըն էր,
ժամը հինգ : Այդ միջոցին երբ արեւու կիզիչ վարսերը
կը նիհարնան ու հեռզհետէ ծովային վերմակի մը տակ
թաղուելու կը պատրաստուին, կառքերու, ինքնաշար-
ժերու և փոշիէն ու տաքէն թուլցած մարդերու խըմ-
բակներ նոյն սալայատակէն կ'երկարին դէպ ի Ռօն-
Բուան, Իպրահիմիէ և Սան-Սթէֆանօ, ծառուղիներ-
ու հովանիին տակ օրուան յոգնութիւնը, սրտմա-
շուքն ու ձանձրոյթը փարատելու : Եռուզեռ, աղմուկ,
չարժում մըն է կ'սկսի : Ամբողջ Աղեքսանդրիան ոտքի
ելած այդ ձամբու երկայնքին վրայ տողանցում մը
կը կատարէ կարծես, մինչ պահ մ'առաջ նոյն այդ փո-
ղոցը թափուր էր, լքուած ու ամայի, որու հարթ մա-
կերեսէն երկնահոտ տաքութեան մը ցոլացումը կը շո-
գիանար ու կը ժանեկաւորէր ալիք ալիք :

Լեփ լեցուն մայթերուն վրայ յանկարծ վժլտուքը
կը դադրի, և ալիքանման փոխանցումով զսպանակա-
ւոր լուսութիւն կը տիրէ : Ոստիկանի հրամայող ցուցա-
մատէն կառքերն ու ինքնաշարժերը կը մեկուսանան և
մայթերուն վրայէն քալօղներ երեսնին դէպ ի կեղրոն

գարծուցած կ'սպասեն: Բարեկամիս հետ մենք ալ կը կենանք դիտելու: Հարսանեկան թափօր մը չէր, ինչպէս միամտութիւնն ունեցեր էինք կարծելու: Յուզարկաւորութեան մը սգարօյրը պատած էր մթնոլորտը: Հետզհետէ սև ժանեակներ խաշկալ ու քահանայ կը բնորոշէին, որոնց կը յաջորդէ ծաղկեպսակներու յարգանքին տակ անյայտացած դադաղակիր կռուքը:

Բարձր գասակարգի հարսանիք մը տեսնելու միամիտ զգացումներն անձկութեան փոխուած վայրկենապէս, քանի դադաղն ու թափօր կը մօտենան այնքան կայլափոխուինք:

Հայ ննջեցեալ մըն էր...

Դագաղին ճիշդ քօյն ենք արգէն: Պրիմալիացած աչքերով երիտասարդի մը լուսանկարին դեփ դեղին ու փոտրած՝ դէմքը յիշողութեանս մէջ ծանօթի մը շուռաւիղը կ'արծակէ: Կը յուզուիմ. ի դուր ջանալով սակայն բնորոշել մեանողին ինքնութիւնը: Պիտի ճանշնամ, տեսած էի, բայց ս'ըր կամ ե'րբ:

Ընկերս ալ նոյնատեսակ տպաւորութեան մը են թարկուած՝ յուզարկաւորութեան բազմութեան կը միանանք և աջ ու ձախ կը հարցափորձենք մեզմովին:

— Գուրդէնն է... կը պատասխանեն ամեն կողմէ: Լաիոնական, համառօտ, պարզ այլ խօսող պատասխան:

— Գուրդէնն է...

Անունը միայն, ուրիշ բացատրութեան հարկ չկար արգէն. այդչափին իսկ բաւական էր ելեքտրական զօրաւոր կոճակի մը հպումէն աւելի ուժէին ցնցող և կոկծալի տպաւորութիւն մը ներգործելու:

Երկվայրկեանի մը մէջ արշալուսային յղի կեանք մը պատկերացաւ յիշողութեանս ծաղրերուն մէջ, երփ-

ներանդ գարուն կեանք մը որ աւա՛ղ այժմ ու պատտաւին տակ ոչնչութեամբ, անկենդան դիակով կը ներկայանար, և որ անգամ մըն ալ զիս մզեց դէպ ի մոտման հեռաւոր հորիզոնները, լրջօրէն անդրադառնալու բիւրաւոր մատաղ երիտասարդներու ախտաժէտ ունակութեան, որոնք հաճոյքի նոյն աղտոտ խօլարշաւին յանձնուած կը նուեն դէպ ի կործանում, դէպ ի քայքայում ու դէպ ի ստոյգ գերեզման. և որոնց աւա՛ղ կը պակսին իսկական իմաստով բարեկամներ, զգուշացնող և հաճոյքին ահաւելութիւնը բացատրող խրատատուներ՝ փրկելու համար զանոնք այն տհաւոր անգունդի եզրէն, որուն կլանող բերնին հասած են և վայրկեանէ մը վար պիտի սայթաքին անդիտակցաբար, ինչպէս թիթեանիկ մը հալածող մանուկը՝ որ երփներանգ գոյներու թռչտող խայտաբղիտումէն շմբո՛ւմ՝ իր անզգոյշ վաղքով զայն բռնելու տենջին մէջ, յանկարծ անգունդն ի վար կը գահավիժի:

* * *

Հազիւ 18 գարուններու վարդերն իր կուրծքին վրայ ճարմանդած վառվռաւն պատանի մըն էր Գուրդէն: Տիգրան-Երկաթ որահին մէջ սարքուած լսարանական հանդէսի մը տռթիւ քով քովի նստած ըլլալով միայն ծանօթացայ իրեն՝ երբ բնութիւնով տաքարիւն, կազմով առողջ և իր հասակին ու տարիքին բաղդատմամբ կուռ գաղափարներու տէր պատանի մըն էր: Այդ օրէն մինչև իր եղբրական մահը, մէկ անգամ եւս — երկու տարի վերջ — «Քաղինօ Պէրվիւս»-ի բարձրավանդակին վրայ տեսայ զինք: Ուրքան այլափոխուած և տարբեր սակայն...: Վաղահաս ծերութիւն մը կարճ ժամանակի մը մէջ, պզտիկցուցած, ճնշած, կակրո մաս-

կոյտի մը վերածած էր զայն : Եւ մինչ տասը քայլ հե-
ռան բազկաթուրի մը վրայ հանգչած լրագրի ընթեր-
ցումով կ'զբաղէր, կը քննէի, կը տարակուսէի ինք-
նութեան և կը խորհէի երեքտարական լոյսերու յորդ-
ցնցումէն անձանթ անձի մը հետ շփոթած ըլլալ, ինչ-
պէս կը պատահի յաճախ : Մօտեցայ իրեն և աւելի
մանրազնին զիտեցի, տեսողութիւնս ու յիշողութիւնս
խաբած չէին զիս. նոյնինքն Գուրգէնն էր : Դալիւ-
թիւնը նիհարցած գէմքին վրայ խտանալով այնքան
զեղչին և հաստ խաւ մը կապած էր՝ որ սեփ սև մազերն
խակ ժանտահարի մը շիկագոյնն առեր էին :

Այդ կերպարանքը մատաղ երիտասարդի մը քով
սարսափելի է...

— Ազդկան մը տարփանքին գերին եղած կամ
չնաշխարհիկ տուներու մէջ իր կենսական հիւթն սպա-
ռած է. կը խորհէի ինքնիրեն, երբ զեղին մորթին
վրայ յուզայի նման ցցուած մանտրտիկ ու թարախտ
կորիզներ — պատանեկան յաճախողէպ ունակութեան,
մանչերու թշնամիին յարձակման վատ արդիւնքին —
Գիջոքեան կասկածը յառաջ բերին մօքիս մէջ :

Հետաքրքրուեցայ և դարման մը տանիլ ուզեցի,
բայց որովհետեւ այնքան սերտ մտերմութիւն չունէի,
և այս տեսակ դառնադէտ ունակութեան մը անձնա-
տուր մէկը զգուշացնելու և խրատելու համար վստահ
և հաւատարմութիւնը փորձուած մտերմութիւնը ան-
հրաժեշտ ու առաջին պայմանն է, իր մօտաւոր ազգա-
կաններէն տարեկից մէկուն թելադրեցի երթալ խրա-
տելու սրբազան պարտքը, յանձնարարելով նաեւ
միասին տանիլ «Մանչերու Թշնամի» և «Աշնան Տե-
րեւն»ը :

Սխալած չէի արդարեւ : Գուրգէն Գիջոքեան կը հե-

տեւէր անհաւատալի չափազանցութեամբ. չարաչար
անձնասպանութեան այդ դժնդակ հաճոյքը փորձելով
օրական չորսն մինչև հինգ անգամ, այնպէս որ վեց
ամսուան ընթացքի մը մէջ իր երակներու կենսունակ
արիւնն իսկ քամած և դուրս արտադրած էր, ամեն
անգամ կ'առկիր հաճոյքի մը խօս հրճուանքը զգալով...

Կեանքի մէջ ամենամեծ հաճոյքները ընդհանրա-
պէս ամենամեծ դժբաղդութիւններու պատճառ կ'ը-
լան, և ինչ հաճոյք որ այսօր աննշան ու անմեղ կը
համարուի, վաղը սովորութիւն կը դառնայ և սովորու-
թիւնն ալ կը փոխուի ունակութեան՝ որմէ հրաժարիլ
չատ դժուար և յաճախ անկարելի կ'ըլլայ, ու մահա-
ւանդ, երբ ենթական օժտուած չէ պողպատեայ հաւ-
տատուն նկարագրով մը, այդ ունակութիւնը կ'առաջ-
նորդէ իր նախնական ձեւին — գերեզման...

Փրկութեան ձեռքը ուշ կը հասնէր սակայն. խրա-
տականի ու դարմանի ժամանակն անցած էր : Մոլու-
թեան ճիրաններուն կառչած ան կը շարունակէր հա-
ճոյքը մահուան, փլուզումը պատանեկութեան և երբ
ամենավերջին աստիճանին հասած ըլլալն զգալով կը
տեսնէր իր վրձակին ահաւորութիւնն ու դարձն անկա-
րելի կը գտնէր, կ'անիծէր կծու հառաչներով, կը նզու-
վէր դպրոցի այն ապիրատ ընկերը՝ որմէ առաջնոր-
դուած էր փորձելու և վայելելու սաղմնահոտութեան
երկվայրկեանի մը ցնցող հաճոյքը, զոր իբր անմեղ զրո-
սանք և անպետ նիւթերն մարմինէն դուրս արտաքսե-
լու անհրաժեշտ միջոց — ինչպէս սովոր էր յեղյեղել
այդ անիծեալ ընկերը — հեղհեղէ շարունակելով հա-
սած էր հոն՝ ուրկէ ողջամբ դարձը անհնար է...

Ու այդ օրուան առաւօտուն, Գուրգէնը մեռած
դասն սենեակին մէջ, իր մահահոտ հաճոյքին յենած...

Հէգ Գուրգէն, ո՞ր հրէշը հաճոյքի զգլխումով մատաղ տարիքէդ կեանքիդ տապալման հիմնաքարը դետեղեց. ո՞վ, ձայնէ գերեզմանիդ խորէն, որպէս զի Աստուածային խարազանով անոր չարչրկուող խիղճը իր մարմնի ծակտիքներէն արիւն պոսթկացնէ, խժգըժօրէն պատժէ զայն և ապաշուի մուկնութիւնը հիւծէ ու տանջէ յետին շունջը: Ձայնէ՛ Գուրգէն, թմբուկներով ձայնէ՛, թող հէգ զոհիդ բողոքի զոտ արձագանգը սոսկացնէ նայն եղեռնապարտ թերադրութեան յանցանքին մէջ գահավիժած ընկերներ, որոնք բեղմնաւոր մատաղ հոգիներու քայքայման պատճառ կ'ըլլան, և որոնք բարեկամութեան դիմակին տակ իրապէս մեռելաթաղներ են...:

Թող եղերական մահուանդ սրտածմլիկ պատմութիւնն հողակոյտիդ վրայ կոթորակելով՝ իր գագաթն ծածանէ գրօշակը Գիշորքեան կարմիր վսանգին, և քեզ տարեկից պատանիներ տեսնելով զայն մտամոխրուին, նախազգարու տխուր վախճանը սաղմնահոսութեան դժոխային հաճոյքին և փախչին հեռո՛ւ, դէպ ի սպիտակ անբծութիւնն մաքուր բարոյականի և կենսունակութիւնը ժլատութեան: Թող զգաստանան ըմբռնելու թէ գիշորիւնը անձնապատկան անկեանստակի գործիքն է, որ դանդաղ այլ յարատե կ'սպառէ, կը քամէ, կը ծծէ ու կը հատցնէ կեանքի ամենաթանկագին ուժերը և ենթական կը վերածէ չորցած կմախքի մը՝ որ տխուր վերջաբանն է գերեզմանի...:

ՍԱՅԹԱՔՈՒՄ

Առեւտրական անյաջողութիւններու տուայտագին հարուածներէն խելայեղ, յուսատու նաւ մը Պոնտոսի ափունքէն բերած Աղեքսանդրիոյ մայթերուն վրայ նետած էր զայն:

Խօսքի մէջ ճարպիկ, համոզելու ատեն փաստարան, մաքով ուշիմ, դէմքով հրապուրիչ և կեանքի ալեպատառ փոթորկիներուն յամառ աննկունութիւնով խիզախող երիտասարդ մըն էր Գեղամ: Կայտառ, կարմրուկ ու լեցուն դէմքով, զոյգ մը ծաւի աչքեր՝ որոնց մէջ պատանեկան աշխոյժ աւիւնն կեռայ և կրակոտ խինդերու երփներանգ ծխածանը կը փառփլի, իմաստութեան նշանակ կամակոր բիթ մը, որուն տակ սրածայր պիւսեր աջ ու ձախ շեղելով միշտ աչքերն ի վեր կը ծառանային:

Դիմագծեր կան, որոնք մէն մի քթթումով, ժպտի մէն մի ծաւքերով կը հրապուրեն զմարդ. համակիր տպաւորութիւն մը կը ներգործեն մեր վրայ և թոյլ չեն տար որ հեռանա քովէն. ժամերով կը դիտես զայն, կը քննես, կ'զմայլիս, կ'եղեքտրականանաս ու դեռ յադեցած չես. — Գեղամի իրապատկերն էր այդ, որուն վրայ ստեղծագործ Ձեռքի ամենաշուրջ հիւսքէնները կը փայլէին կարծես: Շատեր ալ կ'սքանչանային այդ տարապայման գեղեցկութեան վրայ, որ նմանութիւնն էր մա-

գերը կարճ կտրուած օրիորդի մը, և արու ստեղծուիլը Աստուծոյ սխալներէն մէկուն կը վերագրէին, եթէ ուրիշներ կը գործէ Ան . . . :

Առաջին օրն իսկ, երբ օտար երկրի մը անհրաժեշտ միջնորդութիւն տակ զգաց ինքզինք՝ չնուարեցաւ, երբէք չյուսահատեցաւ, ինչպէս կը պատահի շատերուն : Զեռքը գրպանը տարաւ և առեւտրական իրարու յաջորդող ֆեաֆներէն մագապուր ազատուած 8-10 ոսկիներու զօրաւոր գոյութեան շփումն զգաց մասններուն տակ : Եւ սրովհետեւ լիարուսն ամուսկաններով վարձատրուած պաշտօնէութեան իսկ վախճանը անկուտիութեան կնճուտ հանգոյցը տեսած էր միշտ, առանց որ և է վաճառականի մը դիմելու կամ աղերսագրեր գրկելու, հալաչատ կեդրոնի մը թաղամասերէն մէկուն մէջ ածան վարձքով գրասենեակի յարմար տեղ մը գտաւ :

Գրասենեակէ աւելի զինուորական պահականոցի կերպարանքն ունէր թէև, բայց Գեղամ չէր այն պատանիներէն՝ որոնք առաջին քայլին մէջ գրպաննուն անհամեմատ ծախքերու դուռ բանալով՝ լուսնոյ տեղութիւնը կուենան, և կայծոռիկ նման լոյս մը տալով խաւարին մէջ կը կորսուին :

Յանձնակատարութեամբ պիտի զբաղէր : Պէտք եղած կարասիներն էին սեղան մը, երկու երեք աթոռ, տրցակ մը թուղթ, գրիչ կաղամար և փայտեայ գրամարկը մը հնավաճառէն ծախու առնուած, որուն վրայ հրէան երկաթի գոյն տուած էր : Իսկ պատերուն վրայ զարդի հարկ չկար. գրասենեակի հաստատման երկրորդ օրն իսկ ձրի ռեֆրալներ տեղացած էին ամեն կողմէ :

Գեղամ բնականէն չարքաչ աշխատող և հաստատուած միտ նկարագրով օժտուած մէկը, առտուընէ մինչև

խրիկուն կօշիկ կը մաշեցնէր վաճառատուններու սեմին և Աղեքսանդրիոյ տափարակ փողոցներուն վրայ, նմայչներու տրցակ մը սեղմած անութիւն տակ՝ կը քալէր ու կը քալէր, առանց կարեւորութիւն տալու երկնքէն մագապուր կրակին՝ որ մարթին ծակախիքներէն քրտինքի կը լանէր կ'աղբիւրէր :

Շնորհիւ փաստարաններու քար հանող համադրու տաղանդին, իր յոգնութիւնն ու վազվաւառքը յաճախ կըրիկ շահեր կ'արտագրէին. և երբ արեգնամուտին իր սենեակը վերագառնար օրուան գործառնութեանց հաշուեկշիռն հանելու, այտերուն վրայ հրճուանքի փոփոխներ կը գոյանային :

* * *

Տարիներ վերջ, երբ գրամարկի ներկուած փայտը իրապէս երկաթի փոխուած էր, բանալին գործնելով ինքզինք գէմ առ գէմ կը գտնէր 3-4 հարիւր կտրմիր ձիւղորներու արագասոյր արշաւին և կուրախանար, վասն զի գտնոնք շահած էր իր ճակտին քրտինքով, հալաչ աշխատանքով, առանց խարդախութեան՝ ինչպէս անամօթաբար կը շահին յանձնակատարներու մեծագոյն մասը. մինչ ինք այդ ոսկիներէն շատ աւելի բարձր կը գտնէր անուն մը՝ զոր իրաւունք ունէր շահելու իր ուղղամիտ յանձնակատարի մը տիպար օրինակով : Իր պատիւն էր այդ, համբաւեալ ուղղամիտ տիպար :

Պատուաւոր ու անխարդախ յանձնակատար, որքա՞ն գոնար է գտնել առեւտրական հրապարակին վրայ . . . :

Գրասենեակի դուռը կըպելէ վերջ տուն կերթար և վարձու սենեակին մէջ կը փակուէր օրուան յոգնութիւնը Մորփեսոսի խանգոտ թեւերուն յանձնելու : Զէր այն շուայլ ու ցոփակեաց երկտասարդներէն՝ որոնք

քանի՜ մը փարայի ներկայութենէն քաջալերուած՝ շուն-
չերնին գարեջրատան և հանրատուներուն մէջ կ'առնեն ,
վայրկենական լիտի հաճոյքի մը սիրոյն կեանքի քայ-
քայման սաղմերն ժառանգելու... : Տարօրինակ իրո-
ղութիւն մըն էր զայն գիշերը սրճարանին մէջ տեսնել ,
այն ալ գուցէ յաճախորդի մը rendez-vous ին պատաս-
խանելու համար :

Առանձինն էր Աղեքսանդրիոյ մէջ : Երեք եղբայրներ
ունէր՝ որոնք հեռաւոր անկիւններու մէջ հացի պայ-
քարը կը մղէին : Ու ինք որ տարիներ անտրտունջ
տարած էր պանդուխտի մենաւոր կեանքը , հիմայ դը-
րամի ներկայութեան քով մեծ պարապութիւն մը կը
տեսնէր — ընտանեկան քաղցր կեանք՝ որմէ զրկուած
էր և կարճա՛յ ունէր : Օր քա օրէ այդ պակասը այնքա՛ն
զգալի եղած էր , որ երբ իրիկունը յոգնած ու պար-
տառած սենեակէն ներս կը մանէր դաշտի աւազանը
մօմն վառելու , հառաչ մը կը թռէր կուրծքէն , թա-
խիծով կը համակուէր , պատերը գլխուն պիտի փլէին-
կարծես . մինակ միւս մինակ՝ ընկեր , մտերիմ , անկեղծ
բարեկամ մը չէր կրցած գտնել — որ դժբաղդաբար
եթէ ոչ անկարելի գտնէ շատ դժուար ու հազուադիւս-
է գտնել Եգիպտական աշխատեցած մթնոլորտին տակ :—
Կը նեղուէր սիրտը պերճաշուք քաղաքի մը մէջ՝ ուր
ամեն կողմ ցնծութիւն , եռ ու զեռ կը ախրէ , և ուր
անպակաս են բազմապիսի զբօսավայրեր և իր անշուշտ
մենաւոր կենցաղը ճգնաւորի մը հետ կը համեմատեցնէր :
Իր տրտմութիւնն ու սրանեղութիւնը փարատելու համար
հետզհետէ ընկերներ գտաւ , սրճարանի ամենօրեայ
յաճախորդ գարձաւ և որ ցաւալի է՝ օր մըն ալ սեղանի
մը շուրջ տեսան . ընկերներով բոլորուած , ջրախառն
օդիւ պղտոր գաւաթին առջեւ , որ աւա՛ղ , իր ոգելից

գօրութեամբ Գեղամին կեանքի յստակ հայելին պըղ-
տորեց... : Ժամանակ մը Գեղամ շարունակեց գաւաթ-
ներ պարպելու այս ընթացքը , որուն իբր անմիջական
հետեւանք , ընկերներու հետ տաք գլխով հաճոյքի թա-
ռամեցնող տուններէն գիշերը ուշ առնալ իր սենեակը
վերադարձաւ յաճախ :

Ամիս մը այս կերպով շարունակելէ յետոյ , առտու
մը իր գալկութեան հակամիտող դէմքն ու կապոյտ շրջա-
նակուած աչքերը դիտեց հայելիին մէջ . տարտափեցաւ
ցոփութեան թողած աշխարհագրութեն , աչքերը ուղղակի
դէմքին յառեց , մանրակրկիտ նայեցաւ իր դիմագծի
մէն մի աշխարհաբոլոր կէտիկիտումին , և պահ մը ցուցա-
մատը ծնատին խորհելէ յետոյ բացազանչեց .

— Ինչո՞ւ չամուսնանամ... :

Այլևս չշարունակեց ամիսէ մ'ի վեր սկսուած և
աւա՛ղ այնքան սուղ արժեքու կոչուած յոռի ընթացքը .
ու այս անգամ միայն գործին վրայ չէր ամբողջ միաբը-
այլ և ընտանեկան բոյն մ'ստեղծելու բուն տենչը
կ'զբաղեցնէր զինք . կը ծաւալէր ու կը մեծնար գաղա-
փարը այդ զգալի պակասին :

Յանձնակաւարի գործին բերումով Գահիրէ երթա-
լու պատահութիւնն ունեցած էր յաճախ , և հոն հայրե-
նակից ընտանիքի մը հետ յարաբերութիւն հաստատած :

Զապէլ , որ այդ ընտանիքի միակ զարդն ու պար-
ճանքն էր , հազիւ 14 գարուններու նեկատրով օծուած
սիրուն վարդ մըն էր , միջահասակ , կլոր դիմագծով ,
լեցունիկէկ , խիտ ու շագանակագոյն մազերով՝ որոնք
կաթնաթոյր ծոծրակին վրայէն իջնելով մինչև սրունգ-
ները կ'երկարէին . ծաւի աչքեր՝ որոնց մէջ կարծես
բռնկելու հակամէտ փայլուն երանգ մը կը դողդոջար , և

որ աւելին, այդ տիպար գեղեցութեան կը միացնէր ձեռարուեստներու քաջամտութիւն, անստապահութեան ամէն կատարելագործութիւն, և մանտրտիկ շքրթներու անուշ խօսքերէն հատիկ հատիկ քաղաքավարութեան հմայքոտ բառեր կը կաթկթէին խօսակցին հոգին վրդովելու աստիճան տենդատ:

Գիշամ Զապէլի բարեկամն էր, մտերիմը: Քանի՜ քանի անգամներ ուսընթանութ պտոյտի ելած, հասարակաց պարտէզները դացած և մանիշակներէ փունջեր կապելով իրարու նուիրած, մէկգմէկու կուրծքին ճարմանդած էին: Այս բարեկամութեան մէջ եղբայր-քրոջ անկեղծ սէրն էր որ կը թագաւորէր. ոչ մէկուն մտքէն իսկ կ'անցնէր տարբեր սիրոյ մը նեկսարը խառնել այդ երկնային բարեկամութեան:

Ի սկզբան անտարբեր էր Գեղամ. եղբօր մը հարազատ գիրքն ունէր Զապէլի հանդէպ. սրովհետեւ իր մտածումով զեռ անչափահաս ալ էր նէ: Այն վայրկեանէն սակայն երբ հայելիին առջև «Անունութիւն» բացագանչած էր, Զապէլ իր երեւակայութեան առջև մեծցած, ուռճացած, հասունցած՝ կին բլրալու պատրաստ էակ մըն էր, ինչպէս Մարիուսի Գոգէթը:

Տատամեկու, մտածեկու տեղի չի կար երբէք: Զապէլ անձանութ մը չէր, կը ճանչնար զայն, և անոր բերնէն իսկ՝ իբր բարեկամ-եղբայր մը որուն մարդ աւելի կրնայ վտանջիլ կեանքի զանազան գաղանիքները քան հարազատ եղբօր մը՝ լսած էր ծննդեան թուականէն մինչև այդ օր անցուցած անմեղունակ կեանքին անբիծ վարք ու բարքն: Իսկ գեղեցկութեան կողմէ երկուքն ալ բնութեան առաջին եղանակին քաղցրաբոյր վարդերէն ու ծաղիկներէն փոխ առած էին իրենց երանգներն, և եթէ իրօք է որ մարդիկ հոգէն ստեղծուած են

Գեղամ ու Զապէլ յառաջ եկած էին ամենագեղեցիկ և բազմերանգ ծղղկեփունջի մը զգլխող խմորէն . . .

Երթալով պաշտումը կը սաստկանար, ամուսնութեան զգացումը կը տոչորէր և Զապէլի սէրը կը բռնկէր ու կը սաստկանար իր մէջ: Հեռուէն խենթ սիրահար մըն էր այլեւս, իսկ վերջին այցելութենէն ի վեր բնազդումով մը Զապէլ ալ Գիշամի սիրոյ կայծին իր կոյս դռնակներուն հպիչն զգացեր էր կարծես:

* *

Շոգեկառքը Աղեշտանգրի այլէն Գահիլէ կը սուրար: Գեղամ պատուհանէն աչքերը դէպ ի անամպ հորիզոնը յառած Զապէլի սիրոյն ատուշանը կը տեսնէր:

Կը մօտենար հետզհետէ: Գահիլէի մեծափարթամ շէնքերը սիրոյ խոտտովանութեան գէմ պատուարներ կը թուէին իրեն, մինչ շոգեկառքը կը սուրար պարապութիւնը ձեղքելով՝ որուն պոսթկացող Փշփշոցն ու ժամանումի սուլումը սրտի բաբախման երազութիւնը կ'սեղնադծէին:

Անտախընթաց սովորութեամբ Գեղամ հեռագրով իմացուցած էր այս անգամի գալուստը. ծնողքը զարմացան. Զապէլի նախազգացումը իր սրտին խօսեցաւ. և երբ պատուհանին առջև նստած, աչքը ժամացոյցի սրբքին ճամբան կ'սպասէր, երկձի կառքը դրան առջև հասնելով Գեղամ գլուխն դուրս կը հանէր:

Զապէլ սովորականին նման մինչև դուռ ընդ առաջ երթալով գիմաւորեց զայն, բարեւեց գլխու շնորհալի խոնարհումով ու փափուկ ձեռքը երկարեց անոր: Գեղամ բռնեց երկարունող ձիւնաթոյր ձեռքը, սեղմեց զայն ու իր մտաները պահ մը չկրցաւ զատել սիրոյ աներեւոյթ կապերով հանգուցուած պրկումէն: Զապէլ ցըն-

ցուեցաւ երեքտրական հոսանքէ մը մղուած, սարսուռացաւ մարտի մարմնով, սարսուռ մը՝ որ սրբան զօրաւոր ըլլայ այնքան աւելի մեծ հաճոյք կը պատճառէ սակայն... Գեղամի մատներէն դէպ իրենը տաք ջիւղ մը երկարելով ամբողջ մարմինին մէջ կիզում մը կը ներարկէր, կ'այրէր և արդէն իսկ շնորհալի և նուա այտերուն վրայ ամօթխածութեան կարմիր երանգ մը շիկնեցնելով երկնային գիցուհիի մը կը փոխէր գնէ:

Երկու ձևերը դժուարաւ զատուեցան, ոչ մէկը կրցած էր բառ մ'արտասանել, և երբ Զապէլ ու Գեղամ իրենց շուարումէն յանկարծ արթնցած գլուխներն վեր առին, տաքցած ու կրակ կտրած այտերէն ժպիտներ ցլացին և երկու սիրատարփ նայուածքները իրարու հանդիպեցան...:

* * *

Անդրանիկ սիրարտայայտութենէն վերջ, որ սկզբնաւ գաղտնի մնաց Զապէլի ծնողքէն, բաժանումը շատ դառն եղաւ: Քանի՛ քանի՛ անգամներ Գեղամ ստիպուեցաւ իր թաշկինակին մէջ ծալել Զապէլի սիրուն աչքերուն վրայ շարունակ մարգրիտները երբ անբաժան համբոյրով մը, շրթունք շրթունքի ստորակէտը կը դնէին հեշտագին ժամերու առաջին վայելման առջեւ:

Գեղամ յուզուած՝ ինքզինքէն ելած՝ զինովի մը պէս Աղեքսանդրիոյ կայարանը հասած գտաւ ինքզինք: Երբ եկած էր, ինչպէս և ո՞ր ճամբով չէր գիտէր, այնքան ծանր ճնշած էր Զապէլի բաժանումը:

Կրկին նմոյշներու ծրարը անթաճ հոս հոն կը վազէր, քիչ մը աւելի ծախելու, գործ մը աւելի կատարելու: Գործերու աշխոյժը կրկնապատկեցաւ, եռանդը բորբոքեցաւ փոխանակ ջրատուելու, ինչպէս թեթեւ-

ստիկ երիտասարդներ սովոր են այսպիսի պարագայի մը մոռնալ իրենց մօտ ապագայի ծանր պարտականութիւնները եւ թաղուիլ, նուիրուիլ սիրոյ երազներու անհատնում երեւակայութեան մէջ...:

Աշխատութիւն, քրտինք, յոգնութիւն, հիւշի մը չափ նշանակութիւն չունէին. կը վազէր ու կը վազէր ան, վաճառատունէն մաքս և մաքսէն փոքրիկ գրասենեակը ու կը հրճուէր ալ, տեսնելով դեղնորակ ձիաւորներու բարձրութիւնը՝ որոնք իր քրտինքի կաթիլներէն յառաջ եկեր էին:

Մարմնի տկարութիւն չէր ունեցած երբեք տարիներու ընթացքին մէջ. օր մը սակայն պիտերու միացման գծին վրայ փոքրիկ խիթ մ'ղգալով հայելիին նայեցաւ. կաճողիկ մըն էր: Կարեւորութիւն իսկ չտուաւ — կ'անցնի, ըսելով. առանց մտքէն կարենալ անցնելու որ կեանքի մէջ ամենափոքր ապրաքում մ'իսկ դէպ ի չարը, դէպի անբարոն անսպի չմնար, և ուշ թէ կանուխ իր հատուցումը կուտայ:

Այլևս Զապէլի ծնողքէն հաւանութիւն առած և երկու «ալիանս» ները հանգիստւորութեամբ՝ ուրախ և երջանիկ՝ մատներին անցուցած էին:

Երկու շաբաթն անգամ մը Գահիրէ իջնելով իր խօսեցեալին հետ թանկագին ժամանցներ կ'ունենար Գեղամ. և երկուքն ալ մաքուր ու սրտազին սիրով մը կապուած, ներքնապէս կը հրճուէին իրարու հանդիպած ըլլալուն համար: Շատեր կը նախանձէին զոյգ սրտերու հոգեւին բաբախման ու սրտեղնուն արիւն կ'երթար...:

Տարիուկէս խօսեցեալները նոյն տաք սիրով անցուցին: Կը մօտենար ժամանակը երբ երկու սիրատարփ

սրտեր ի մի պիտի ձուլուէին: Զապէլի զգացած խնդրանշափելի էր, հարսանեկան օժիտն իր սմին մանրամասնութիւններով մէկիկ մէկիկ պատրաստած և անոնց իւրաքանչիւրին վրայ իր յատուկ նշանագիրը ասեղնանկարած էր:

Ամիսն անցած էր և տակաւին Գեղամ խօսեցեալին այցելած չէր: Շրթունքին վրայ առաջին առթիւ երեցող փոքրիկ վէրքը կը մեծնար հեազհետէ ու քովէն պղտիկներ ևս կ'ելլէին: Կը նեղուէր, ա՛հ ինչպէս մօտենար Զապէլի:

Օր ըստ օրէ վէրքերը ծաւալեցան անհամեմատ արագութեամբ և դանդաղօրէն այլ յարատե վար թափեցին այն թիւերը՝ սրտնք սրածայր պեխեր յօրինելով իր գէմքին մասնաւոր փայլ մը կուտային:

Բժիշկ, դեղ ու դարման անօգուտ կը մնային. միւս կողմէ Գեղամ կը կորսնցնէր իր աշտերու կարմրութիւնը եւ աչքերը կը խաւարամածէին: Դարմանատար բժիշկն երկար փորձերէ յետոյ յայտնած էր այդ վէրքերուն անունը եւ ուրիշ ստանալը. սակայն ի զուր ան իր մօքի խորչերուն մէջ կը փնտռէր այդպիսի հիւսնդութեան մը առիթ տուող կէտ մը, եւ մօքէն իսկ չէր կրնար անցնել կամ յիշել թէ ասանօք առանձնութեան ձանձրոյթէն մղուած, մի քանի ընկերներու հետ սեղանին գլուխը ըմպելիքներով ուղեղը շփեցնելէ վերջ յաճախած էր այնպիսի տեղեր՝ ուր ամենամարտկուռ նաւերն իսկ խորտակուած են...:

Քանիցս սիրալիր նամակներով, ուր Գահիրէ չերթան պատուակող զանազան պատճառներ կը մէջբերէր, Զապէլի միտքն հանդարտեցուցած էր. բայց մէկն երկու ամիս եղաւ դեռ եկած չէր: Զապէլ անտարբեր չմնաց,

աչքերն ճամբուն գերին եղած էին. հոս հոն հարցափորձելով խնայաւ Գեղամին չ'դալուն բռն իսկ պատճառը. բայց առանց հիւսնդութեան ինչ կարգէ ըլլաւ հասկցած ըլլալու երկտողներ ուղղեց. յարեով թէ Գեղամ իր այդ վիճակին մէջ աւելի սիրելի կը թուէր իրեն ու անհամբեր գալուն կ'սպասէր:

Քաջալերուեցաւ Գեղամ, շարունակեց իր այցելութիւններն համբոյրներն ու սիրային խօսուըստները...:

* * *

Աւտու մըն էր. — սգարեր առաւօտ — Զապէլ պատուհանին առջեւ նստած ձեռագործին վրայ իր վարպետութեան հրաշալիքները կը գեղակերտէր անուշ զեփիւռին յանձնելով մեղմօրօր երգի մը նազանքստ թրթռումները՝ սրտնք պահ մը վերջ աւա՛ղ, կողկղազին հեծկտանքի ալիներուն մէջ պիտի մարէին:

Բօսթի ցրուիչ պաշտօնեան զրան մօտեցած էր, պայուսակը վզէն կախուած, ձախ ձեռքին մէջ նամակներու տրցակ մը, եւ աջին՝ առտուան թուլցնող տաքին աղբերահոս քրտինքը չորցնող գունաւոր թաշկինակը բռնած:

Զանգակին պտուտակը ուրրեց եւ ձերմակ պահարանով նամակ մը յանձնեց ընդ առաջ փութացող փոքրիկ սպասուհիին:

Զապէլ վառ նախազգացումով մը ոտքի կեցաւ, մինչ ձեռագործը թուլցած մասներու մէջէն վար սահած էր:

Սպասուհին կը մօտենար, եւ ձերմակ պահարանով նամակը Զապէլի յանձնելու պահուն անոր աչաց մէջ կը նայէր այնպիսի խորթ եւ անտվոր կերպով մը՝ իբր

թէ տիրուհիի աղուոր աչքերուն մէջ արցունքի շիթեր որոնէր:

Զապէլ անծանօթ տրտմութեան մը օշինդրախառն ուրախութիւնով իր անունը կտրգաց այդ սպիտակ պահարանին վրայ: Իրեն ուղղուած էր, որո՞ւ կողմէ սակայն, այդ չկրցաւ գիտնալ, մանաւանդ որ Գեղամի գրին երբէք չէր նմանէր:

Փորձով դիտուած է որ ամեն ոք երբ նամակ մը կ'ստանայ, դեռ պահարանը չբացած հասցէն կը կարգայ, ուշադրութեամբ գրերու ձեւին կը նայի, կը գննէ անմիջապէս հասկնալու համար թէ ուրիշ կուգայ եւ որու կողմէ: Զապէլ ալ Շէրլօք-Հօլմսեան հետադօտութեամբ գրերը քննեց, ջանաց գիտնալ եւ ի գուր փորձեց մտաբերել այդ գրերուն տէրը՝ որոնք դժգոհացած եւ յազումով ցնցուած ձեռքի մը նմանութիւնները կը յայտնէին:

Բացաւ նամակը վերջապէս. բոլորովին անծանօթ գիր մըն էր եւ անտորագիր: Այլայլեցաւ պահ մը, սուսնց իր մտքի հաւասարակշռութիւնը կորսնցնելու: Ստորագրութեան տեղ «Քեզ ի արեւիստի մը» ն էր գրուած նամակին տակ՝ որ «Սիրելիդ իմ Զապիդ» ու կ'սկսէր եւ փոխաբերական բառերով կը դուժէր չժոխային այն հոգեցունց անունը՝ որ դեռ նոր թղթատուէլու սկսուած կեանքի մը ամենագեղեցիկ էջին վրայ վերջակէտ մը գնելու սահմանուած էր. եւ որ բժիշկին կողմէ Գեղամի եւ անտորագիր սիրողին միայն յայտնուած էր:

Գաղղիական այս...:

Այդ չարաշուք բառին, այդ դժոխքներ անունին տուչիւ միայն Զապէլ ինքզինք կորսնցուց եւ գալկացաւ: Շրթունքները կը գոգգոյնին տկամներու կափ-

կափումով, ջերմի հիւանդութեան ենթարկուածէ մը աւելի ուժգին. արիւնը շրջան ընելէ կը դադրէր կարծես, եւ կուրծքին տակէն իր սէլին դաշունող անդրանիկ հառաչներն դուրս կը փախէին:

Այլեւս աշխարհ սեռ ու հիւանդագին զանգուած մը կը թուէր, ուր ո՛չ յոյս կար՝ ո՛չ լոյս, ուր ամեն ինչ սգապատ էր եւ լացող: Զապէլ որտի յանկարծուտ տրիւնելէն եւ մէկ վայրկեանէն միւսը իր ամբողջ երազներու խաբուսիկ պատրանքի մը փոխուէլէն խեղայեղ, փակեց սենեակին դուռը, առանձնացաւ չորս պատերուն մէջ եւ ձեռագործի կտորին վրայ ծալեց իր արցունքի ամենագառն կաթիլները, իր կեանքի ամենատանջ հառաչներն ու երազ-յոյսերու փրկման հեկեկանքը...:

Պահ մը լճացած աչքերով կրկին թուղթին նայեցաւ. ա՛հ, այնքա՛ն անկեղծութիւն մը կը ցոլար՝ որ չար նախանձի մը արգիւնքին վերագրելէ հեռի կը տանէր զինք: Խեղցի աղջիկ, անմիջապէս իր ոյժերն հաւաքեց, գրին ու թուղթ ձեռք առաւ եւ երկտող մը գրեց այն բժիշկին՝ որու խնամքին յանձնուած էր իր խօսեցեալը, Գեղամ:

Նամակով պարզեց ամբողջ իրողութիւնը. յայտնեց իր կուրծքին տակ կուտակուած բուռն սէրը Գեղամի հանդէպ, այսուհանդերձ եթէ ձեռք վերագրուած ախտին տէրն էր, անմիջապէս լքելու որոշումն ալ հաղորդեց, աւելցնելով՝ որ եթէ բժիշկը փափկանկատումով զինք խաբել ուզէր եւ ծածկէր Գեղամի հիւանդութեան բուն անունը, ապագայ սերունդի մը շարունակուող սփընդերուն դահիճն պիտի ըլլար ինք, եւ միանգամայն փրկիչը՝ եթէ առնականօրէն, սուսնց խղճի ցաւէն շուտընդուն ճշմարտութիւնը պարզէր:

Նամակը փոսթին յանձնեւէն երկու օր յետոյ ցըրուելը նամակ մը երկարեց սպասուհիին: Զապէլ հապճեպով պահարանը պատռեց, պարտենակութիւնը լսփել կ'ուզէր: Գեղազրի նման թուղթի կտորիկ մըն էր՝ ուր բժիշկին կողմէ հակիրճ տողերով կը պարզուէր խնդիրը, և անգամ մըն ալ կուգար հաստատել անատորագիր նամակի յայտնած դժխտային անունը:

— Գաղղիական պիս...:

* * *

Բժիշկին երկտողը բուն իսկ վերջակէտը գրաւ երանութեամբ սկսուած սիրոյ մը՝ որով Զապէլ աշխարհի անխառն երջանկութեան տիրացած ըլլալ կը կարծէր. իսկ հիմայ կ'ողբար իր վիճակին՝ որ առաջին առթիւ իսկ յուսախաբ եղած էր աշխարհային վայելքներու գրան առջև. կ'ողբար և իր այնքան սիրելի Գեղամին վրայ՝ որուն համար կեանքը քաշքշուող մեռելութիւն մըն էր այլևս, գերեզմանի ափին մօտ կենդանի գիւղի մը...: Սէրը կը տօչորէր ու կը կրծէր զինք. աչքերը խոնաւ էին, դէմքը արտում և սիրտը խօցոտուած միշտ. այսու հանգերձ երբեմն իր թախծոտ այտերուն վրայ հոգեկան ուրախութիւն մը կը ձառագայթէր սա գերիվեր զգացումէն գոյացած՝ որ ապագայ սերունդներ կը փրկուէին այս անակնկալ յայտնութենէն...:

Ինք որտովին պատրաստ էր զոհուելու սիրած Գեղամին, բայց ապագայ ախտաւոր սերունդի մը և տուայտելու դատապարտուած զաւակներու հեռանկարը կը սոսկացնէին զինք:

Պատուհանին առջև նստած արցունքի կաթիլները ձեռագործի թելերուն կը հիւսէր, և տխուր մտածումներու փոթորիկ մը կ'սունար մաքի մաւոյ հորիզոնին

վրայ, երբ դրան առջև երկծի կառքի մը մէջէն վար տահեցաւ Գեղամ. քթին տակէն բարակ կաւաւի շերտ մը անցուցած, ու կառապանի ստակը վճարելով ուրախ զուարթ ներս մտաւ:

Զապէլի շունչը կը դժուարանար, սրտի դռնակները արագութեամբ կը բարախէին, այնպէս որ յուզումէն՝ նստած տեղէն իսկ չկրցաւ շարժիլ. մինչ դէմքը հետզհետէ կը մթագնէր և փոթորիկ մը կը փայլատակէր ուղեղին մէջ: Այդ ախտի զոյութիւնը մանաւանդ իր անդրանիկ սիրոյ առջև այնքան գէշ ազդած էր՝ որ հրէշ մը տեսնել կարծեց, թէն կը սիրէր զայն կարծուածէն շատ աւելի բուռն կերպով:

Գեղամի աչքերէն չլրիպեցաւ Զապէլի անտարբեր գիրքն՝ ու դէմքին վրայ յաջորդաբար երանգուող ամպրոպները. տխրեցաւ. բայց առանց կասկածելու: Ու սենեակէն ներս մտաւ, ուրախ ժպիտով մը, այնպիսի ժպիտ մը՝ որ հասկցնել կ'ուզէր թէ նազանքով մը միայն տեղէն չէր շարժիր, բայց այդ ցոլացումը շուտով մաքեցաւ անոր խորշոմներուն մէջ: Մօտեցաւ, ձեռքը Զապէլի երկարեց սեղմելու համար: Զապէլ մինչև այդ պահը բաւ մ'իսկ արտասանած չէր, երբ Գեղամ ձեռքն անոր երկարեց, այնքան պաղ սարսուռ մը զգաց նէ՝ որ բացագանչեց սարսափահար:

— Արիւնտ ձեռքդ լուտ և ապա մօտեցիր ինծի, ո՛ճրադործ...:

* * *

Այն եռանդոտ պատանին, որ պահ մ'իսկ դուռ ու դուռար չճանչնալով՝ ցերեկուան տաքն ու տօթը կ'արհամարհէր վաճառատունէ վաճառատուն պտտցնելով իր նմոյշներու արցակը, Զապէլի սոսկահարուած «ոճրա-

գործ» մակդիրէն վերջ այլեւս թուլցած ու կրօտած, եռանդը մարած ու գոյնը գեղմած էր...: Յաճախ կը քաջութիւնը ծովեզերքը, մոռնալով իր գործերն ու գրասենեակը, քարափի ժայռերուն բաղխառող ալիքներուն կը միացնէր իր հառաչներն ու արցունքի շիթերը: Հոն կը մնար, ժամերով, երկա՛ր ատեն, խուլ իր շուրջի դո՛ւ ու բո՛հին. կ'անկիւնէր այն քանի մ'օրուան ձանձրոյթէն յառաջացած Սայրափունը՝ որ տունէն սրճաւան, սրճարանէն գարեջրատուն հրապուրելով, սեղանին առջեւ քայքայման փառաթը չրթունքին տարած և ապա իբր հետեւանք յուսի ընկերներէ թելագրուելով փացած ընկղմած էր չնաշխարհիկ տուներու անյատակ ովկէաններուն մէջ...:

Հազար անգամ կը զղջար որ վայրկեանի մը հաճոյքն համար՝ իր կեանքին, երիտասարդութեան, պատիւին և մանաւանդ երանաւէտ սիրոյն առջեւ ահաւոր անդունդ մը փորած և այսպէս զերեզման մը պեղած էր:

Ու երբ պառաճաբար բաց դրամարկիւն առջեւ կը գտնուէր, ցաւով ու արիւնստ սրտով կը դիտէր հոն տիրող մեծ պարագութիւնն ու կարմիր ոսկիներու մեծ մասին անհետանալը, որոնք աւա՛ղ, հակառակ անխընայ տրամագրութեան՝ ո՛չ իր ցաւին, ո՛չ իր ախտին և ո՛չ ալ իր սիրոյ կործանման դէմ կըցած էին իբր սպեղանի ծառայել:

Ծանօթներ ցաւով կը դիտէին Գեղամի արգահատելի վիճակը՝ որ դրամը, պատիւը, բարեկամութիւնը, երիտասարդութիւնը, գեղեցկութիւնն ու առողջութիւնը զոհած և մանաւանդ կորսնցուցած էր այն հրեշտականման Զատէլը՝ որ իր ամենայարմար կողակիցն ըլլալու սահմանուած էր, և որ սակայն, այդ վճիռն

եղծանեց վայրկեանի մը հաճոյքով. և ի՞նչ լրբենի հաճոյք՝ որուն անձնատուր եղած են Եգիպտահայ երիտասարդութեան ստուար մասը, փոխարէն հատուցանելով իրենց կենսունակ սլօն, վճարելով իրենց բարոյական ու նիւթական հարստութիւնը, ժառանգելով այնպիսի սոսկալի ախտեր՝ որոնք ախտաւոր սերնդադործութիւն մը կ'ստեղծեն, և յաճախ իրենց ամօթապարտ հիւանդութիւններուն գիտակից ըլլալով հանգերձ, լպիրշօրէն կ'ելլեն ամուսնանալու և այդ կերպով անմեղ աղջիկներու մեղքն ու արիւնը մտնելէ զատ՝ փճացնելու նոր սերունդ մը՝ որոնք տուայտանքի բաժակը պիտի քամեն ցմրուր և հայութեան ու աշխարհի անօգուտ անհատներն ու մակաբոյժները պիտի հանդիսանան փոխան պարծանքի...:

Ժամանակ մը վերջ Գեղամ ա'լ չտեսնուեցաւ: Աղեքսանդրիոյ մէջ գրասենեակն շատոնց փոքուած էր արդէն: Ոչ ոքի իմացուց, ոչ ոք գիտցաւ ուր երթալը, միայն հասկնալի է որ այս անգամ յուսատու նաւ մը չէր զայն Եգիպտական ափերէն հեռացնողը...:

ԲԱՐԵԿԱՄԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՆԻ

Սիրելի՛ բարեկամ,

Երկար ատենէ ի վեր մտադրած էի գրել քեզի, ինչ ինչ պատճառներ սակայն արգելեցին զիս: Այսօրուան քանի մը ժամու պտոյտի միջոցս սիրով կը զոհեմ քու սիրոյդ, վասն զի բարեկամական պարտականութեան մէջ չթերանալու գաղափարը խղճի հանգիստ և կրկնակի հաճոյք կը պատճառէ ինծի: Յոյս մեծ ունիմ թէ ներկայ իր փափաքելի ազդեցութիւնը պիտի ներգործէ:

Բարեկամ եներ, չէ՞. քիչ մ'աւելի պարզ ու բացայայտ խօսիմ ուրեմն, և եթէ իրողութիւնը մեզկազմնելու ատեն, անզգալարար խիստ ու հարուածող լեզու մըն ալ գործածեմ քեզի հանգէպ, սրտովին զքեզ սիրող բարեկամի մը խօսքերն ընդունելով՝ չցաւիս, վերաւորանք չզգաս երբէք: Բարեկամութիւնը մէկդ-մէկ շողմեւում, մեր վէրքերն ծածկելուն մէջ չի կայանար, ընդհակառակն, փոխադարձաբար զանոնք ցոյց տալու և մատնանշելու է, ապա թէ ոչ այդ վէրքերը կը փտախտաւորեն ամբողջ մարմինը. թոյլ տանք բժշկի նշդրակային դարմանատար հպումին՝ քանի դեռ ժամանակը ուշ չէ:

Տարի մ'առաջ, երբ քեզի այցելած չէի տակաւին, ծանօթներ շատ աննպաստ կը խօսէին կենցաղիդ մա-

սին և սուօրեայ ընթացքդ կ'այսպանէին: Անձնական թշնամանքի վերագրելով չէի ուզեր հաւատալ, քանի որ երկար տարիներ միասին ապրելով, բնութիւնդ սերտելու պատեհութիւնն ունեցած էի այնքան մօտէն, և գիտէի թէ պարկեշտ, ազնիւ ու դատախարակուած հայր մ'ունիս, որ գիտէ խարազանել չարիքն ու մութութիւնները, և կը ջանայ իր գերդատտանի բարձր անուան արժանի ու պատուաբեր զաւակներ հասցնել:

Երբ խաբուսիկ ազատութեան նախօրեակին մէկ-զմէկ համբուրելու երջանկութիւնը վայրկեցինք, առանց վստահելու, երեւակայութեամբ միայն քու մասին կազմած գաղափարս անվթար պահելու ցաւալի վայրկեանն ապրեցայ: Թշնամանք չեն եղեր, աւա՛ղ, իրականութիւն...: Յոյսի և ուրախութեան սփոփանքը մարեցաւ սրտիս մէջ, երբ առաջին վայրկեանին իսկ, Փիլիքականիդ՝ այլանդակ շարժուձեւերուդ՝ և անձուռի խօսակցութեանդ ի տես, արեւցութեան՝ մարդս անքանակ անատուրի մը կերպարանախոյտոյ այդ ոգելից ըմպելիներուն թողուցած յուսի ազդեցութիւնները նշմարեցի, որոնց սիրահաւնները տարտաորոս կ'առաջնորդուին անխտուափելիօրէն:

Չեմ գիտեր, ի՞նչ շարժառիթ քեզ ստիպած՝ կամ ո՞վ առաջնորդած է, որ շրթունքդ կցես մահուան գաւաթին և խօլարձակ ընթանաս այն կործանումի շաւիղէն՝ ուրիշ ողջամբ վերագառնալը եթէ ոչ անհնարին, գոնէ շատ դժուար է, և կարօտ երկաթեայ նկարագրի:

Ներկայ ձաղկելի վիճակիդ անդրադատնալով, արդեօք մտամիտի ինքզինքիդ ըրած ես սա հարցումները. — ի՞նչ էի. ի՞նչ եմ. ի՞նչ պիտի ըլլամ և ինչո՞ւ կ'ապրիմ. կենսական հարցումներ տհա, որոնց վրայ երբ լըջօրէն

անդրադառնաս ու մտածես, պիտի ըմբռնես կեանքի գոյութեան նպատակն ու զայն իրազործող եզակի միջոցները: Պիտի տեսնես այն ահաւոր վիհն ու անդունդը որ բացուած է առջեւդ, կեանքիդ պղտորած հայելիին մէջ: Եւ եթէ չփութաս հեռանալ այդ թունալից քառուի ափունքէն, ուշ թէ կանուխ պիտի կլանուիս, պիտի քշուիս հուժկու հոսանքէն՝ երբ զղձումն ու լաց անօգուտ կը գառնան այլեւս:

Մարդս կը ծնի՝ կապրի՝ ու կը մեռնի, ինչպէս բոյս մը՝ որ կը ծլի, կը ծաղկի ու կը թառամի: Վարդըն ալ տունկ մըն է՝ փուշն ալ: Առաջինը ձեռքէ ձեռք կը յափշտակենք, կը զրգուրանք վրան, անով մեր կուրծքերը կը վարդարենք, փունջ կը կապենք ու իր քաղցր բոյրով կը հաճոյանանք. կը տրտմինք սակայն երբ թօշնի, որովհետեւ գեղեցիկ էր ան, զուարթութիւն և հրճուանք կը պատճառէր ու կրկին վայելելու համար անհամբեր գարնան կ'սպասենք: Մինչդեռ փոփոք, ո՛հ հեռու կը փախչինք անկէ՝ որպէսզի չկծէ, չարիւնէ մեր ձեռքերը, և երբ պարտեղին մէջ պատահարար հանդիպինք, անմիջապէս արմատախիլ դուրս կը նետենք. ինչո՞ւ...: Այսպէս է նաեւ մարդկային կեանքը: Կուգանք ու կ'երթանք: Աշխտահ խտրութիւն երազի մը պատրանքն է: Եթէ յաջողինք պատուաբեր անուն մը շինել, և մեր անբասիր կենցաղով ու բարի վարք ու սարքով համակիրներ ստեղծենք մեր շուրջը, համբաւեալ անունի մը և օրինակելի ու երանուէտ կեանքի մը անջնջելի միտիթարութիւնով կը փառաւորուինք, մահէն այլեւս չենք սոսկար, որովհետեւ մեր տապանաքարը շատերուն համար օրհնութեան խորան մը պիտի ըլլայ: Սակայն երբ բնութեան մեղի պարգեւած յատկութիւններն ու խմացականութիւնը չարաչար

գործածելով՝ զեղիս ու ցոփ կեանքի մը անձնատուր ըլլանք, ո՛չ միայն մարդիկ զզուանքով ու արգահատանքով պիտի նային մեզի, այլ գետինն իսկ, մեզ անօգուտ բեռ մը նկատելով, ոտքերնուս տակէն փախչիլ պիտի ուզէ, և մահուընէ վերջ մեր հողակոյտը անարգանաց՝ թուքի՝ և նզովքի նշաւակ պիտի դառնայ...:

Մեր ապրած կեանքը հաճոյալի ընելու համար ու չինչ կը պակտի սիրելիս, բայց եթէ զայն մոլութեան չափ յառաջ տանելով անձնատուր ըլլանք անոր, ան հաճոյք ըլլալէ կը դադրի այլեւս ու կը գիմէ քայքայման վերապը: Ամեն ինչ իր որոշ չափն ունի — հաճո՛յքն ալ, թախի՛ծն ալ, ուտել խմելն ալ. չափէն՝ պէտք եղածէն աւելին՝ մեր բարոյական ու ֆիզիքական փճացումն կը նպաստէ:

Գիտեմ, այսօրուան ցաւալի վիճակդ, առաջին՝ գուցէ փոքրիկ գաւաթի մը շարունակութիւնն ու ծովածաւալումն է: Անէ՛ծք, հազա՛ր անէ՛ծք անոնց՝ որոնք սիրոյ և խաքե՛ր համար առաջին գաւաթը բռնի հրամցուցած՝ և հետեւաբար եղեռնի մը հիմքը զետեղելու գաւադիրներն եղած են:

Բնութեան և կեանքի մէջ ամեն մեծ բան փոքրէն կը ծնի: Սա հրգեհը որ կը տեսնես՝ կայծի մը արդիւնքն է: Սա ձերուկն օրօրոցի մը մանուկը եղած է ժամանակաւ: Իսկ այն գաւաթներն ալ զորս յաջորդաբար կուլ կուտաս, առանց երեսդ իսկ խոժողցնելու, այն փոքրիկ գաւաթին կը պարտին իրենց ծագումը: Այսօր սովորութիւն եղած բան մը վաղը մոլութեան կը փոխուի: Երանի՛ թէ քաջութիւնն ունենայիր առաջին պատեհութեամբ բարեկամներու կողմէ հրամցուած փոքրիկ գաւաթէն հրաժարելու — և ի՛նչ

բարեկամ, որոնք կեանքիդ խորտակումին պատճառ եղած են — ու մատուցուած այդ գաւաթի հաճոյքին համար չտապալէիր քեզ՝ և քեզի հետ ուրիշներն ալ...:

Գինեմուսթեան գիրկը նետուած, անոր ուղղութիւններուն խողալիք դարձած մարդոց բարոյական նկարագիրը, Ֆիզիքական կազմն ու վախճանը միշտ անկում, նուաստացում և քայքայում եղած է: Գինեմուսթեան՝ բազում այդ անիծեալ աստուծոյ խնկարկումն՝ ուղեղը չարիք միայն կրնայ խորհիլ և լիրբ հաճոյքներ որոնել...: Անոր կեանքը դանդաղօրէն՝ այլ յարաւե՝ կը գառնայ հետզհետէ անտանելի, կը ծիրի՝ կը հալի ու կը մաշի Ֆիզիքապէս, կը կործանի բարոյապէս՝ ինչպէս ջուրի ազդեցութեան ենթարկուած կիրը:

Քանի որ ներկան լքուած և վախճանն ազետալի է, ինչ պատճառ ունիս ուրեմն, բարեկամ, չհեռանալու այդ մահահոտ ժահրի սպականութենէն և պատուաբեր կենցաղի մը հետամուտ չըլլալու: Ո՞ր գինեմուսթեան խեղճ՝ սողացող ու թշուառ չէ եղած, ցոյց տուր ինքի կը խնդրեմ. ինչո՞ւ դուն եւս շարունակես ըմպել այն թոյնը, մահուան զազրելի գաւաթէն...:

Արքեցոյսընր մշտնադաւանող զարիսի: Անմարդոց կը մղէ գոգութեան, անբարոյութեան, սճիրի, տղմաթաթառ տապալակելու, և վերջապէս ատելու մարդկութիւնն ու կեանքի քաղցրութիւններն և նոյն խոկ ուրանալու իր անձը...: Ներկայ է հոն՝ ուր զարիս մը կ'երկնուի...: Ան մարդկութեան մեղեքարսն է: Անոր ճիւղաններուն գերին աշնահար գիւտով միայն կ'ազատի...:

Կուս գաղափարներդ ու բարձր հասկացողութիւնդ բոլորովին բթացած չեմ նկատեր: Բարի անցեալէդ ցուցող նշոյլ մ'իսկ բաւական պիտի ըլլայ քեզի հասկացողութեան նամակիս իմաստը և վերլուծելու զայն: Ծիւղ

մ'ըրէ, դուրս արտաբերէ այդ բարի կայծը, անոր առնչուելով թափանցէ բարեկամիդ խօսքերու իմաստին՝ և ահա հեւի՛, հեւի՛ պիտի փախչիս, պիտի թօթափես բռնակալ լուծը. դեռ ուշ չէ, վստահ եմ:

Գուցէ այսօր հօրենական հարստութեանդ ապաւինելով անփոյթ կը գտնուիս կեանքիդ, տապալակիդ և ընտանիքիդ հանգէպ: Մարդկային բողբոջ յողբողք է սիրելիս և փոփոխական: Այսօրուան հարստութեան՝ վաղը յետին ծայր աղքատութիւն, ուրախութեան՝ տրտմութիւն, և ժպիտին՝ արցունք կը յաջորդէ: Ք...ն օրինակ. հետեւաբար պատրաստ դտնուելու է դիմագրաւելու ամեն խոչընդոտի և յաղթանակելու անոր, ապա թէ ոչ կեանքի անակնկալ փոթորիկ մը, տերեւի նման կը տալու բերէ ու կ'զգեստնէ մեզ: Բաղդի մէկ անյաշող հարուածէն կրնայ վայրկեանի մը մէջ փճանալ այն հարստութիւնը՝ որ միակ յայտ ու յեղարանդ եղած է, և կը գատապարտուի խեղճ ու կրակ կեանքի մը քաշքշուքով սողալ: Մինչ, եթէ հարստութիւնն ալ փճանայ, խելքն ու իմացականութիւնը, բարձր նկարագիրն ու համբաւեալ անունը կը մնան անխախտ ու կը նպաստեն մարդուս կրկին բարձրանալու, կրկին պանծալու յաջողութիւններու նորանոր շարքերով: Դրամի ապաւէնդ բարիք մը համարելով՝ փոխանակ մտնելու՝ ջանա իմաստութիւնով բարեխաւանդ գործածել, ու այդ կ'ըլլայ միմիայն խոհականութեամբ և հաճոյքներէ — քայքայող հաճոյքներ ըսել կ'ուզեմ — հրաժարելով՝ որոնցմէ մէկն է և Արքեցոյսընր, ապա թէ ոչ գրամը իբր սատանայական միջոց, քեզ համար գերեզմանի կափարիչներ կը դարձնէ...:

Աւանձինն, իբր պարզ անհատ մը, գուցէ կեանքիդ ու պատիւիդ նկատմամբ անփոյթ գտնուիս. բայց

մտածէ՛ որ սենիս կեանքի ընկերուհի մըն ալ, կողակից մը, որու երջանկութիւնն ու ժպիտը ամենօրեայ բարեկաւ կենցաղիդ ծորակէն միայն կրնան արտահոսիլ. մտածէ՛ որ դուն Արեգակն ես իսկ նէ Լուսինը: Նէ իր լոյսին համար քու փողփողումիդ կը կարօտի...:

Գիտեմ թէ որքան կը սիրես զնէ, բայց միայն սիրելը բաւական չէ, պէտք է եւ սիրողի: Ուրախ եմ ըսելու որ օժտուած ես կողակիցով մը՝ որու զարգացումի պաշարը, պարկեշտութիւնն ու ձեռարուեստի հմտութիւնն, միացած հազուադիւտ եթէ չըսեմ եզական գեղեցկութեան մը, իրաւունք կուտան որ նէ՛ որքան կարելի է երջանիկ ապրի. և ընտանեկան սրբազան յարկին տակ անհաճոյ ու պժգացնող արարքներ չփութորկեն իր խաղաղ միտքը, չաղարտեն իր մաքուր զգացումներն և չարիւնեն իր նորազարթ սիրտը: Դեռ նորաբազրոյ կտկն մըն է նէ. փոյթ տանելու՝ խնամուլու է՝ որ իր թերթիկները բանայ, և գեղեցկաբոյր ու առինքնող յատկութեամբ ընտանեկան շրջանակը փոխէ սրբավայրի մը՝ ուր կնդրուկ և զմուռս կը խնկարկուին: Բայց... բայց սիրելիս, սիրտս կ'արիւնի, աչքերս արիւնի շղարշով կը քօղարկուին, երբ կը մտաբերեմ այն սրտառուչ ու փղծկեցնող վայրկեանները՝ երբ անմասն ընկերուհիիդ հառաչներուն կ'ունկնդրէի, աղեկեզ արցունքը կը դիտէի, ցփ կեանքիդ տխուր երանգներուն սե շարժապատկերը կը տեսնէի անոր ցողմարգրիաներով ընդերուզուած բերբերան մէջ...:

Կնոջմէզ զատ կան նաեւ երկու սիրասուն հրեշտակներ՝ որոնք միակ մտածումիդ ու երջանկութեանդ առարկան ըլլալու էին. աւա՛ղ, սակայն, հոն ալ հայրաբական պարտականութեան մը նուիրականութիւնը կը սրբապղծես, մոռացումի մէջ թողլով զանոնք, զլանա-

լով սիրոյ, խանդի ու գուրգուրանքի նեկտարը: Այդ յոռի վարքով — Արքեպիսկոպոս — ո՛չ միայն կը վնասես քեզ և շուրջիններուդ, այլ աւելի սոսկալին՝ ապագայ սերունդի մը դահլիճն ըլլալու ահաւոր գրոշմն պիտի կրես ճակատիդ վրայ: Արքեպիսկոպոս գերի եղած հայր մը՝ վատուժ, թուլամորթ, ծոյլ ու ապիկար մարդկային մակարոյժեր միայն կրնայ արտադրել, և այսօր յիմարանոցներու մէջ արգելափակ տառապող և պատեպատ զարնուող ապուշներու ու խելագարներու յիսուն առ հարիւրը արքեպիսկոպոս գերի եղած դահլիճ հայրերու զոհերն են. մեզք չէ՞, ամօթ չէ՞, սճիր չէ՞...: Ոճրագործութենէ աւելի մեծ յանցանք մըն է ուրեմն, ապագայ սերունդի մը ճակատը սեւով չըջանակել և ժառանգաբար անոնց թողուլ ու կտակել սողացող գոյութեան մը ահուկի տուայտանքը:

Գթա՛ կնոջ, կեանքի ընկերուհիիդ. գթա՛ երկու անմեղ հրեշտակներուդ. գթա՛ ապագայ սերունդի մը, և վերջապէս գթա՛ ամբողջ մարդկութեան, անոր ցեղերը շատ են արդէն, դուն ալ նոր պատահաւոր մի՛ ծնիր...: Փախի՛ր, փախի՛ր առանց ետեզ նայելու, փախի՛ր գաւաթներու մահաբայր շրթունքէն, անոնց հանդոյրը յուրպիսիս մահաբախնէ և՛ որ երբապիսիս կը շարժուցնէ անպատեհեան Գողգոթան...: Հեռացի՛ր, կտրէ գաւաթներն գերեզմանի: Նոր կեանքի մը բարի մարդն եղիր: Զանա օգտակարութեամբ հատուցանել տիեզերքի շուրս ու օդը, անասման սէրն ու գորովը, զորս ջամբած է քեզի՛ ո՛չ թէ որպէս զի ուտիճ մ'ըլլաս, թոյն ափեսա բոլբոլիք, կեանքեր ու սրտեր խորտակես՝ այլ անտկնկալներով մարդկային կեանքի բարեկաման ու յոռաշղթիմութեան սատարողներէն մին հանդիսանալու...:

Ընդունէ կաթսիւն սէր,

Միշտ բարեկամդ՝

* * *

ՄՕՐ ԿԱՐՕՏ

Նուէր տառապեալ մօրս . . .

Երբ գիշերի լըուութեան մէջ անընդհատ՝
Կը հըսկէիր որորանիս մօտ քընհատ ,
Նէննի՛ նէննի՛ օրօրներով քաղցրրիկ՝
Չէի ըզգար քոյ սիրոյ չափ , ա՛խ մայրիկ :

Երբ սիրաջերմ ըստինքներուդ անարատ՝
Քաղցըր հիւթըն ջամբէիր ինձ յորդառատ ,
Վայելու միս հրճուանքիս մէջ դեռ մանկիկ՝
Անգէտ էի գուրգուրանքիդ , ա՛խ մայրիկ :

Երբ ձմեռի ցուրտն ու փուքը արեկոծ
Որոնէր զիս , մատղաշ մարմնիս տալու կոծ ,
Ու սեղմէիր ջերմ սըրտիկիդ քո փոքրիկ՝
Դեռ չըզգայի տենդըն սիրոյդ , ա՛խ մայրիկ :

Երբ ջանայիր քայլ տալ ոտքին իմ տըկար
Թեւատարած քեզ վազելու անդադար ,
Ու խընդրէիր կարմիր այտէս մի պաչիկ՝
Չէի կարող կըշուել ծով սէրդ , ա՛խ մայրիկ :

Երբ Մօրփէի բազուկներուն մէջ խաղաղ
Մըրափէի մայրամուտին անյապաղ ,
Ու գուն հակած համբուրէիր իմ թուշիկ՝
Չէի ըզգար սէր համբոյրըդ , ա՛խ մայրիկ :

Երբ մանկական իմ սիրելի պընակէն
Գրեկըդ առած ցոյց տայիր ինձ այդ ու բէն ,

Ու կարէիր նախշուն կըրծկալ գեղեցիկ՝
Չէի ըզգար մեծ գորովըդ , ա՛խ մայրիկ :

Երբ տաճարի սուրբ վէմքարին ճընրադիր՝
Ուխտեի տայիր վարել միշտ կեանք անբասիր ,
Եւ յար մընալ հաւատարիմ առ Հայրիկ
Չէի ըզգար սըրբութիւնըդ , ա՛խ մայրիկ :

Երբ մայրենի խըրաաներուդ սըրբազան՝
Դէմ վարուէի յանցանքներով այլազան ,
Ի՛նչպտակէիր կարմիր այտերս խընծորիկ՝
Չէի ըզգար բարի տենջըդ , ա՛խ մայրիկ :

Երբ սըզաբեր ժանտատեւիլ մահն անգութ՝
Աղեկտուր արտաբուքիդ խիստ անփոյթ ,
Յափըշտակեց քո ամուսին մեր հայրիկ ,
Չէի ըզգար սըրտիդ հըծծիւն , ա՛խ մայրիկ :
Երբ վայելքին տալով վերջին հըրաժեշտ
Ուխտեցիր , ո՛հ , չանցընել այլ մի կեանք հեշտ ,
Եւ արցունքով ոընուցիր մեզ չորս փոքրիկ՝
Չէի ըզգար հերոսութիւնդ , ա՛խ մայրիկ :

Երբ վըշտարուղիս հեծկըտանացդ աղեկէզ՝
Յաւելուի չարութիւններ սըրտակէզ ,
Ի՛նձ հայցէիր խմստութիւն և բարիք՝
Չէի ըզգար վեհութիւնըդ , ա՛խ մայրիկ :
Երբ սր ուսման տենջով վառուած տողսրուած
Բաղձայի տալ տըզիտութեան մի՛ հարուած ,
Ու բաժնըուիլ թողուլ քեզ և հայրենիք՝
Դեռ չըզգայի քո մեծ սէրը , ա՛խ մայրիկ :

Երբ հակառակ դորդ խօսքերուդ անդադար՝
Կը պընգէի թէ ես երբէք չեմ զըղձար ,
Չեմ կարօտնար քեզ , ո՛չ եղբայր քուրուբաիք՝
Չէի ըզգար դեռ քո պէտքըն , ա՛խ մայրիկ :

Երբ իմ ճակատ, այտ ու աչեր թըրջեցան՝
Ձերմ համբոյրիդ արցունքիդ տակ անբաժան,
«Մի մոռնար զիս» ըսիր «տըլաս վարդանիկ»
Ձէի ըզգար յուզումդ ու սէր, ա՛խ մայրիկ:

Երբ վտափորի գեղածիծաղ ափերին
Ոտք կռիւցի արբըռանքով անմեկին,
Ի՛րմբոշխնեցի օրեր հեշտին երջանիկ՝
Դեռ չըզգացի քո կարօտըն, ա՛խ մայրիկ:

Երբ կըրթութեան տաճարին մէջ պանծալի՝
Համբարեցի ուսում լեզու լիւսլի,
Ու խայտացի, թըռուլացի զերթ թըռնիկ՝
Դեռ չըզգացի սէր կարօտըդ, ա՛խ մայրիկ:

Եւ սակայն երբ բոլորովին միս մինակ
Թողուցի ես Կ. Պօլիսն ու Պարտիզակ,
Ու գաղթեցի հեռո՛ւն, օտար հայքենիք՝
Այն օրէն խկ քեզ փնտռեցի, ա՛խ մայրիկ:

Երբ որ յագնած աշխատանքէս օրական
Հեռո՛ւ հեռո՛ւ ըստփանքէդ մայրական,
Կ'առանձնանամ ու կը փակուիմ յիմ խըցիկ՝
Հոն կ'արտասուեմ ջերմ կարօտէդ, ա՛խ մայրիկ:

Երբ կը տեսնեմ մայր մ' ե որդի միասին՝
Ողջագուրուած անուշ սիրով մ'համբուրուին,
Արիւն սըրտէս, արցունք աչքէս գայ յաչիկ՝
Կը մաշիմ ես քո կարօտէն, ա՛խ մայրիկ:

Երբ հեծեծեմ միշտ ախ ու վախ հառաչներ՝
Ու կ'ըսպասեմ զիրկըդ դառնալ անհամբեր.
Բաւ է այս կեանք, եկուր ըլլանք մենք մօտիկ՝
Թէ ոչ մեռնիմ սէր-կարօտէդ, ա՛խ մայրիկ...:

3p 208

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

—•—

ՏԱՌԱՊԱՆՔԻ ԱՇԽԱՐՀԷՆ (Վարժապետ) Գիւն Ֆր. |
ՇԱՐԺԱՊԱՏԿԵՐ (Կեանքի տեսարաններէն) » » |

· Մօտ տեսնէն հրապարակ կ'ելլէ

Հ Ո Վ Ո Ւ Ո Ւ Հ Ի Ն

—X—

Յանձնարարութեան համար դիմել հեղինակին հետեւեալ հասցեով. —

Vartan K. Proudian

130, Rue Abdel Moneim, 130

ALEXANDRIE
EGYPTE

4623

38

2013

